

Dainora Eigminienė
Asta Karaliūtė
Darius Kuolys
Aušra Martišiūtė-Linartienė
Vida Lisauskienė
Jurga Sadauskienė

Literatūra

9 klasė

II dalis

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Vilnius, 2017

Turinys

4. Kartų pokalbis: mitai, tautosaka, literatūra	6
VEIDAS DEIVISAS. Nykstančių kultūrų svajonės	9
MARIJA GIMBUTIENĖ ATVERIA PROTĖVIŲ PASAULĮ	11
Apie Mariją Gimbutienę	12
Iš Marijos Gimbutienės dienoraščių, prisiminimų, kalbų	14
MARIJA GIMBUTIENĖ. Žodis Lietuvės jaunimui	15
Norberto Vėliaus ir Marijos Gimbutienės pokalbis	19
JONAS MEKAS. Laiškai iš Niekur	22
1. MITAI AIŠKINA PASAULĮ	25
Kaip visa prasidėjo: mitai sakmėse, dainose, padavimuose	28
Tautos kilmės ir steigties mitai	37
Sovijaus mitas	38
Palemono mitas	41
Vaidevučio mitas	46
Mitai mūsų laikais	53
Apibendriname potėmę ir įsivertiname	59
2. PASAKOS TIESA	61
Eglė žalčių karalienė	65
Marti iš jaujos	74
Varpas vaško bokšte	77
Apibendriname potėmę ir įsivertiname	82
3. DAINOS GALIA	84
Vai ant kalno, ant aukštojo	89
Oi jau mano mielas	90
Oi, kad aš jojau uliavoju	91
Ei tu strazde, strazduži	92
Ei tu, liepele užuonėle	93
GINTARAS BERESNEVIČIUS. Dainavimas atsistojus	95
Dainų užauginta poezija	97
Apie Antaną Strazdą	98
ANTANAS STRAZDAS. Strazdas	101
ANTANAS VIENAŽINDYS. Ilgu ilgu man ant svieto	105
PAULIUS ŠIRVYS. Kai brendu naktimi	107
MARCELIJUS MARTINAITIS. Kai sirpsta vyšnios Suvalkijoje	108
JONAS STRIELKŪNAS. Žiedas vėjuotą rudens dieną	110
Apibendriname potėmę ir įsivertiname	112

5. Literatūra, kurianti mūsų tapatybę	113
DONELAIČIO KODAS	116
Apie Kristijoną Donelaitį	119
KRISTIJONAS DONELAITIS. Metai	125
Apibendrinamosios užduotys	142
KUDIRKOS APSISPRENDIMAS	145
Apie Vincą Kudirką	146
VINCS KUDIRKA. Iš mano atsiminimų keletas žodelių	149
ŽEMAITĖS STEBUKLAS	153
Apie Žemaitę	155
ŽEMAITĖ. Marti	169
Apibendrinamosios užduotys	199
VINCO KRĖVĖS VISUOTINUMAS	203
Apie Vincą Krėvę	205
VINCAS KRĖVĖ. Skerdžius	207
Apibendrinamosios užduotys	233
IEVOS SIMONAITYTĖS STIPRYBĖ	234
Apie Ievą Simonaitytę	235
IEVA SIMONAITYTĖ. Aukštųjų Šimonių likimas	241
Apibendrinamosios užduotys	261
LIONGINO BALIUKEVIČIAUS-DZŪKO LIUDIJIMAI	264
Apie Lionginą Baliukevičių-Dzūką	266
LIONGINAS BALIUKEVIČIUS-DZŪKAS. Dienoraštis	267
DIANA GLEMŽAITĖ. Mes mokėsime numirti	282
BRONIUS KRIVICKAS. Partizanams	283
ROMUALDO GRANAUSKO ATMINTIS	284
Apie Romualdą Granauską	286
ROMUALDAS GRANAUSKAS. Gyvenimas po klevu	288
ROMUALDAS GRANAUSKAS. Liūdnosios upės	291
ROMUALDAS GRANAUSKAS. Elena	299
Apibendrinamosios užduotys	305

ALGIRDO LANDSBERGIO IŠTIKIMYBĖ	306
Apie Algirdą Landsbergį	307
ALGIRDAS LANDSBERGIS. Žodžiai, gražieji žodžiai	309
ALGIMANTAS MACKUS. Chapel B: <i>Antanui Škėmai</i>	325
ALGIMANTAS MACKUS. Užsklanda: rečitatyvas ir šauksmas	326
LIŪNĖ SUTEMA. Kraujas	327
KAZYS BRADŪNAS. Partizanų baladė	327
KAZYS BRADŪNAS. Ištikimybė	328
RIMVYDAS STANKEVIČIUS. Esu	329
RIMVYDAS STANKEVIČIUS. Paklaustas apie kilmę	330
RIMVYDAS STANKEVIČIUS. Vėl paklaustas apie kilmę	330
RIMVYDAS STANKEVIČIUS. Skeveldra	330
Apibendriname potemę ir įsivertiname	331
Patarimai	335
Sąvokų žodynelis	342
Tekstų ir iliustracijų šaltiniai	345

5

Literatūra,
kurianti
mūsų tapatybę

Antanas Mončas. *Vandens nešėja*, 1977 m.

„Pažink gi, žmogau, kas esi“, – prieš daug amžių kvietė profesorius Konstantinas Sirvydas, sakydamas Vilniuje lietuviškus pamokslus. Kas esi, kuo Tavo gyvenimas paremtas, kas sudaro Tavo tapatybę? Tai svarbūs, esminiai, ne visada lengvai atsakomi klausimai. Kiekvienas žmogus, norintis būti savarankiškas, tokius klausimus svarsto ir mėgina pats sau į juos atsakyti. Jeigu pats neapsibrėži, kas esąs, tave apibrėžia kiti.

Asmuo, kaip ir tauta, kuriasi tapatybę pažindamas ir suvokdamas tai, ką jam perdavė tėvai ir protėviai, aiškindamasis ir suprasdamas, kas jam egzistenciškai svarbiausia, kuo jis nori ir siekia būti, nuolat veikdamas – rinkdamasis, apsispręsdamas ir taip savo tapatybę teigdamas.

Literatūra – nepaprastai svarbus šaltinis tapatybei suvokti ir kurtis. Kodėl? Naujaisiais laikais literatūra, kartu su kitais menais, yra tarsi perėmusi mito vaidmenį – ji išsako, liudija žmogaus ir bendruomenės tapatybei svarbias reikšmes, vaizdinius, idėjas, vertybes, skatina mus savo tapatybės klausimus svarstyti. „Literatūros kūrinys, kaip ir mitas, moko mus kitaip pažvelgti į pasaulį: jis atskleidžia, kaip žvilgtelėti į savo širdį ir pamatyti pasaulį iš ten, kur nėra mūsų pačių egoizmo“, – teigia airių mokslininkė Karen Armstrong.

Kiekvienos tautos literatūra liudija, kaip bendruomenė, jos žmonės savo tapatybę kūrėsi, kokias tapatybės krizes išgyveno, kaip jas stengėsi įveikti. Todėl literatūros istoriją galime suprasti, rašyti ir kaip tapatybės istoriją, – sako literatūros tyrinėtoja Viktorija Daujotytė.

Iš tiesų, lietuvių literatūra gali būti skaitoma kaip dramų ir nuotykių kupinas pasakojimas apie lietuviškosios tapatybės išmėginimus, praradimus ir atradimus, gynimą ir kūrimą. Tad skaitydami Kristijono Donelaičio, Vinco Kudirkos, Žemaitės, Vinco Krėvės, Ievos Simonaitytės, Liongino Baliukevičiaus-Dzūko, Romualdo Granausko, Algirdo Landsbergio kūrinius, mėginsime suprasti, kokias tapatybės atramas šie autoriai atrado patys ir siūlė savo bendruomenei. Ką reiškė būti lietuvininku XVIII amžiaus Prūsijos karalystėje, „litvomanu“ XIX amžiaus Rusijos imperijoje, lietuviu XX amžiaus Sovietų Sąjungoje ar Jungtinėse Amerikos Valstijose? Kuo skirtingų laikų ir asmenybių lietuviybė skyrėsi? Ir kas, amžiams bėgant, lietuviškoje tapatybėje išliko pastovaus? Pagaliau, ką reiškia būti lietuviu šiandien?

Taip pat svarstysime, kaip tautos likimą veikė menininkų, stiprių asmenybių apsisprendimai maištauti, eiti prieš srovę, pasipriešinti tikrovei, kitų primestai tvarkai. Kodėl be K. Donelaičio vargiai būtume turėję Maironį, be Jono Basanavičiaus – V. Kudirką, be Žemaitės ir V. Krėvės – R. Granauską?

Tam, kad geriau pažintume save, stengsimės pamatyti platesnį savos kultūros audinį, išvelgti jungtis tarp įvairių laikų asmenybių ir jų kūrinių, tarp jų ir mūsų. Juk mus ir iki mūsų gyvenusius, kūrusius jungia ta pati jaunystė, – sako literatūros istorikas Juozas Girdzijauskas. Ir taip šią savo mintį paaiškina: „Sensta ir miršta žmonės, bet ne kūriniai, ne literatūra. Kūriniai ir knygos nesensta ir nemiršta – jie lieka tokie, kokie gimė, kokie buvo sukurti. Paseno ir mirė Donelaitis, Baranauskas, bet „Metai“ ir „Anykščių šilelis“ liko amžinai jauni. Tačiau kūrinių jaunystė neleidžia ir jų kūrėjams pasenti ir numirti. Todėl amžinai jauni yra Mažvydas ir Daukša, Donelaitis ir Baranauskas, Maironis ir Vaižgantas.“

„Mes buvome laukiami“, – sako žydų kilmės vokiečių filosofas, literatūros kritikas Valteris Benjaminas. Mes esame buvę anksčiau gyvenusių žmonių lūkesčiuose, viltyse, mintyse. K. Donelaitis, V. Kudirka, Žemaitė, R. Granauskas ir kiti rašytojai galvojo apie mus. Ir šiandien jie kreipiasi į mus savo tekstais. Mums lieka juos išgirsti, atsiliepti ir pamėginti užmegzti pokalbį.

Antanas Mončas. *Paukštis*, 1974 m.

Žemaitės stebuklas

Žemaitė, 1915 m.

*Nėra skausmo, kurio mano širdis
nebūtų kentėjusi...*

Žemaitė

*Dvasia Žemaitės jauna kaip jau-
nuolio gimnazisto idealisto.*

Povilas Višinskis, 1897 m.

Daug gal moteriškės!

Maironis, 1907 m.

*Žemaitės raštai daugybę sodiečių
jaunuomenės pamokino skaityti ir iš-
mokino juos knygą mylėti ir branginti.*

*Svarbiausia Žemaitės raštų ypaty-
bė – tai visiems inteligentams metamas
prikaišiojimas, išsiveržęs iš suskaudu-
sios, per daug kentėjusios sodietės šir-
dies: tamsu mums, sunku, nepakeliamai
sunku! <...> O kur jūs visi?*

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, 1913 m.

*Žemaitė – mokytoja. Ji parodo, koks yra žmonių gyvenimas. Bet pirmiausia
Žemaitė – tai nepaprastas literatūros talentas. Soderus liaudiškas vaizdingumas,
stebėtinai psichologinis įžvalgumas, sveika nuovoka, sklindanti iš kūrinių kaip gai-
vus garuojančios dirvos kvapas.*

*Tas tylus, kuklus savo vertės žinojimas visados skyrė ją iš kitų tarpo. Ji nesikarš-
čiuodavo, nepuldinėdavo, bet jos ramume jautei karštą jėgą.*

Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, 1913 m.

*Žemaitė stambus, nešlifluotas akmuo. Žemaitė – asmuo, Žemaitė – rašytoja,
Žemaitė – artistė sveria labai daug karatų.*

Juozas Tumas-Vaižgantas, 1921 m.

Ji mylėjo gyvenimą ir žmones kaip tikras menininkas, į pasaulį žiūrėjo kaip į meno kūrybą; pikti ir geri – visi jai buvo suprantami, visi įdomūs, visi verti meilės, pasigailėjimo, kartais juoko.

Aleksandra Bulotienė, 1922 m.

Žemaitė gražu visa, kas natūralu, bet pirmiausia tai, kas pulsuoja gyvybe, energija, kur yra daug dinamikos, gaivališkumo ir amžinumo potencijos. <...> Būtis vertesnė už nebūtį! Šią paprastą išmintį Žemaitė, atrodo, bus perėmusi iš gamtos, kaip kad ją perima visi, kurie arčiau jos gyvena.

Albertas Zalatorius, 1971 m.

Grubios, pirmąkartės jėgos turi Žemaitės menas. Ji iš tiesų – pradininkė. Žemaitė – originalus, savaimingas talentas, ištryškęs iš neišsemiamų liaudies kūrybinių versmių.

Donatas Sauka, 1988 m.

Aktyvi „Varpo“ skaitytoja Žemaitė siekė išjudinti dažno sodiečio surambėjusių sąmonę, šviesiais patraukiančiais pavyzdžiais duoti tobulėjimo kryptį – tai jau visuomenės kritikės bei ugdytojos tikslai. Jais rašytoja prisijungė prie „Varpo“ ideologinių siekių.

Audronė Žentelytė, 2001 m.

Bajorė yra mūsų Žemaitė. Bajoriškoji Julijos Beniuševičiūtės prigimtis ir ankstyvoji patirtis padėjo Žemaitėi susidaryti distanciją, iš kurios ji regėjo sodietiškąjį pasaulį.

Šeima, jos tradicinis, lietuviškas pavidalas Žemaitės apsvarstomas iš visų pusių. Šiandien Žemaitė svarbi ir kaip šeimos gynėja.

Didžiausia nuostaba – Žemaitės kalba. Žemaitė yra kalba, kalbėjimas – jaunas, gaivalingas, laisvas. Žemaitė kalba kaip alsuoja. Įkvėpdama ir iškėpdama žodį. Ir kosminės tvarkos pajautą.

Viktorija Daujotytė, 2015 m.

Apie Žemaitę

XIX amžiaus pabaigoje lietuvių kultūroje iškyla stiprios moterys – rašytojos ir visuomeninkės. Savo kūryboje jos dalijasi sukaupta gyvenimo patirtimi, iškentėtu skausmu ir žadina šviesesnės, žmoniškesnės visuomenės viltį. Žemaitė – viena savičiausių to meto asmenybių ir kūrėjų. Nuo pirmųjų kūrinių ji kėlė nuostabą savo amžininkams, stebina ir šiuolaikinius tyrinėtojus, skaitytojus. Pasak Donato Saukos, „Žemaitė – tai stebuklas“. Anot Viktorijos Daujotytės, „Žemaitė – ypatingas lietuvių tautos žmogus“.

Tai nepaprastai valinga asmenybė, drąsiaiėjusi prieš srovę, atkakliai siekusi tiesos. Bajorė, iš atjautos pasirinkusi paprastos valstietės gyvenimą. Būdama penkiasdešimties metų, iš esmės keičia savo likimą: tiesiai iš Žemaitijos kaimo žengia į literatūros klasikes. Daug vargo patyrusi, rūpinasi vargstančiais.

Dirbdama lauko darbus skaito Viljamą Šekspyrą. Mieste ir tarp užsieniečių būtinai ryši liaudišką skarelę, o kaime – puošiasi dailia kepuraite. Jodinėja žirgais, rūko pypkę. Apsisprendusi būti „litvomanė“, drąsiai gina savo įsitikinimus. Neišvengia kalėjimo. Kovoja už lygias moterų ir vyrų teises, už šeimų laimę, už ne tik laisvą, bet ir visiems teisingą Lietuvą, kurioje žmonės galėtų gyventi kaip broliai.

Žemaitė – Jūlija Beniuševičiūtė-Žymantienė (1845–1921) gimė Būkantėje, netoli Plungės, neturtingų bajorų šeimoje, kurioje kalbėta lenkiškai. Tėvas prižiūrėjo Būkantės dvarelį ūkį – buvo urėdas. Būsimąją rašytoją ir tris jos seseris tėvas išmokė skaityti ir rašyti lenkiškai, rusiškai. Vaikystėje Julija skaitė ir Motiejaus Valančiaus leistas žemaitiškas knygeles. Guvaus proto, nepaprastai smalsią dvylikametę mergaitę tėvai patikėjo ugdyti dėdinei – jos turėtame Šėmų dvare netoli Telšių Julija patarnavo ir buvo mokoma Vılniaus bajoraičių mokyklą baigusios pusseserės. Kartu su giminaitėmis mokėsi prancūzų kalbos, geografijos, šokių, gerų manierų. O svarbiau-

*Džiuginėnų dvaras.
Juzefo Perkovskio
nuotrauka.
Apie 1930 m.*

Džiuginėnų dvaro parkas. Juzefo Perkovskio nuotrauka

sia – šiame dvare buvo daug knygų, tarp jų – ir Lietuvą aukštinusią romantiką Adomo Mickevičiaus, Juozapo Ignoto Kraševskio kūrinių.

1863 m. sukilimo metu Julija kartu su dvaro moterimis padėjo sukilėliams – slaugė sužeistuosius, vežė į mišką maistą, drabužius. Ji dalyvavo „karėje už tėvynę, už šventą tėvynę“, „už liuosybę ir lygybę“. Su lauko darbininkėmis dainavo naujas dainas: „Tuomet ponai ir muzikai visi lygūs būsim...“

Sukilimą Māskvai nuslopinus ir naujais mokesčiais nuskurdinus dėdienės dvarą, Julija išėjo tarnauti į netolimus Džiuginėnus. Šiame dvare susipažino su eiguliu Laurynu Žymantu, sukilimo dalyviu, buvusiu baudžiauninku, ir netrukus už jo ištėkėjo. Bajoraitės ir valstiečio santuoka tuo metu buvo neįprasta, bet Julija pasiekė savo. Vėliau prisimins: „Tėvas pritarė, o motinėlės prašymo atsižadėti – neklausiau. <...> Man rodėsi – kažkoks didelis pasišventimas iš mano pusės nutekėti už tokio nelaimingo žmogaus.“

Po vedybų prislėgę sunki valstietiška buitį: iš dvaro teko persikelti į trobą, auginti gausią šeimyną – septynis vaikus, ūkininkauti – liuobti gyvulius, sodinti, ravėti daržus, verpti ir austi. Sekėsi labai sunkiai, nes vyras buvo prastas ūkininkas. Beveik dvidešimt metų nuomoję žemę įvairiose vietose, apie 1883-uosius Žymantai atsikraustė į Ušnėnus netoli Kelmės. Artimiausi kaimynai buvo valstiečiai Višinskiai – jauno lietuvių kultūros veikėjo Povilo Višinskio tėvai.

Paskatinta gimnazisto P. Višinskio, J. Žymantienė pradėjo rašyti, tapo „litvomane“. Pirmąją apsakymą „Rudens vakaras“, būdama kone penkiasdešimties metų, išspausdino 1894-aisiais Tilžėje leistame „Tikrajame Lietuvos ūkininkų kalendoriuje“. Rūsijos imperijos uždraustoje lietuviškoje spaudoje pirmasis Žymantienės kūrinys pasirodė greta Vinco Kudirkos straipsnių. O kalendoriaus viršelį puošė toks ktureilis:

*Kol krūtinėj širdis kruta,
Lietuvą mylėsim –
Už ją drąsiai liesim kraują
Ir galvas padėsime.*

Pasiūlius kalbininkui Jonui Jablonskiui, rašytoja pasivadino Žemaitė. Pradėjusi bendradarbiauti su V. Kudirkos redaguojamu „Varpu“ ir kita lietuviška spauda, ji susipažino su platesniu lietuvių inteligentų ratu, kitomis rašytojomis bajorėmis – Gabriele Petkevičaitė-Bite, Marija Pečkauskaite-Šatrijos Ragana. Tačiau Žemaitė ir toliau gyveno valstietės gyvenimą – turėjo suspėti nudirbti visus namų ir laukų darbus. Viena jos kaimynė atsiminimuose pasakojo: „Žymantienė buvo netinginė ir pajėgi“, „buvo greita ir energinga – kitos moteriškės iš lauko arklius veste vesdavo, o ji raita parjodavo“, „mėgdavo lankytis ir jaunimo pasilinksminimuose, galima sakyti, Ušnėnuose vakaruškos be Žymantienės neapsieidavo. Kartais į vakaruškas ateidavo vaiku nešina. Ji liuob sakys kuriai kaimynei: „Tu paturėk mano vaikėlį, aš einu pašokti!“; „ji iš pažiūros daugiau į bajorę buvo panaši, nes dėvėjo geresniais drabužiais“, „gal dėl to ją ponio vadino, kad į vakaruškas ateidavo su kepurike, nors į miestelį vykdavo su kuskike (skarele)“.

Radusi laisvą valandėlę, nepaisydama gresiančių bausmių už draudžiamos lietuviškos spaudos laikymą, Žemaitė skaitė lietuviškai – „Aušrą“, „Varpą“, „Ūkininką“. Skaitytojai ją mylėjo, ja rūpinosi: rašytoja sulaukdavo ne tik popieriaus, žibalo lempai, bet ir didžiulių knygų siuntų, dažnai iš nepažįstamų žmonių. Lietuvių tautinis atgimimas ir kūryba, kaip kadaise sukilimas, įtraukė Žemaitę į prasmingą visuomeninį gyvenimą. „Mano jausmai, gulėję užmigę kelias dešimtis metų, gaivinas ir kruta su džiaugsmu didžiausiu“, – rašė ji laiške P. Višinskiui.

Iki spaudos atgavimo 1904-aisiais Žemaitė parašė svarbiausius savo kūrinius: apsakymų ciklą „Laimė nutekėjimo“, dramas, komedijas, plačiai vaidintas slaptuose lietuviškuose vakaruose. Po vyro mirties rašytoja išvyko iš Ušnėnų, išitraukė į aktyvią visuomeninę ir kultūrinę veiklą. Buvo V. Kudirkos pasekėja – tikėjo pozityvaus darbo tautos, visuomenės labui prasme. Žemaitė principingai kovojo už moterų teises: 1907-aisiais sakė kalbą pirmajame moterų lietuvių suvažiavime Kaunė, o 1908-aisiais drauge su G. Petkevičaitė-Bite atstovavo lietuviams Pirmajame visos Rusijos moterų suvažiavime Peterbūrge. 1912 m. apsigyveno Vilniuje, čia dirbo „Lietuvės žinių“ atsakingąja redaktore. Dėl to, kad nepaisė carinės cenzūros reikalavimų, buvo net įkalin-ta – du mėnesius sėdėjo Lukiškių kalėjime.

Žemaitė garsėjo kaip įtaigi kalbėtoja, puiki oratorė. Amžininkai yra minėję: „kai ėmė kristi į galvas ir širdis jos sakomos tiesos, – matei salėje įtempimą ir susijaudinimą“, „visi tie, kurie daugiau „mokslių išėję“, jaučia viena: jokie mokslai neišmokys taip kalbėti, kaip ji štai kalba“.

Pirmojo pasaulinio karo metais Žemaitė, rūpindamasi į vargą patekusiais lietuviais, išvyko į Jungtinės Amerikos Valstijas rinkti aukų nukentėjusiems nuo karo šelpti. Penkerius metus ji važinėjo po lietuviškas kolonijas, rašė straipsnius į lietuvių spaudą ir ragino remti tėvynėje likusius tautiečius, ypatingai – mokslo siekiantį jaunimą. Žemaitė stebino visus mokėjimu bendrauti su įvairiausiais žmonėmis. Čikagoje Žemaitė susidraugavo su dvidešimt trejų metų aktore Une Babickaite. Išliko daug garsios aktorės prisiminimų, kuriuose rašytoja vadinama vienintele, tikra, geriausia drauge.

Grįžusi 1921-ųjų vasarą į Lietuvą, rašytoja apsistojo Marijampolėje, senų bičiulių – advokato Andriaus Bulotos ir jo žmonos Aleksandros – šeimoje. Čia toliau rašė Amerikoje pradėtą

Žemaitė ir aktorė Unė Babickaitė Čikagoje,
1920 m.

Čikagà, 1920 m.

Žemaitė ir jos bičiuliai Bulotos. Čikagà, 1917 m.

„Autobiografiją“, rūpinosi nepasiturinčių moksleivių šelpimu, dalyvavo savo kūrybos vakaruose. Tų pačių metų žiemą kelionėje peršalusį netikėtai mirė. Marijampolėje rašytoja ir palaidota.

G. Petkevičaitė-Bitė, kreipdamasi į jaunimą po Žemaitės mirties, paragino sukurti „mūsų garbingajai Senutei“ ypatingą paminklą – laisvą Lietuvos valstybę, kurioje būtų įgyvendinti rašytojos idealai – žmonių brolybė ir socialinis teisingumas.

Žemaitės kūrybai būdingas realistinis, tikroviškas vaizdavimo būdas. Gyvenimas vaizduotas taip, kad skaitytojas jį atpažintų ir iš jo pasimokytų. Ryškūs aplinkos vaizdai, spalvingi veikėjų charakteriai, gyva jų kalba siejo lietuvių rašytoją su XIX amžiaus Europos prozoje vyrausia realizmo kryptimi. Tačiau Žemaitė, kaip anksčiau K. Donelaitis, išsiskiria ne tik lietuvių, bet ir Europos literatūroje. Ji į kūrinio „sceną“ kaip pagrindinę veikėją išveda paprastą valstietę moterį ir jos gyvenimo dramą pakylėja iki tragedijos. Realistiškai vaizduodama valstiečių pasaulį, Žemaitė kalba apie kiekvienam žmogui svarbius egzistencinius dalykus: laimės ir meilės siekimą, žmogiškumo ir savigarbos išsaugojimą, pasipriešinimą tam, kas nužmogina ir pavergia, gyvenimo klaidas ir kaltes.

Žemaitė taip pat atskleidžia savo meto lietuvių bendruomenės tapatybės įtampas – parodo konfliktą tarp inertiškų, tamsių ir aktyvių, šviesesnio ir teisingesnio gyvenimo siekiančių žmonių. Rašytojai ypač rūpi moters sąmoningumas ir atsparumas, šeimų darna ir laimė. Viena svarbiausių Žemaitės apsakymų „Marti“ iškeliama stipri Katrės asmenybė, mėginanti pasipriešinti brutaliai aplinkai ir kurtis kilnesnį, tauresnį santykių pasaulį. Rašytoja teigė, kad toks pasaulis įmanomas: kituose ciklo „Laimė nutekėjimo“ apsakymuose ji kūrė žmonių gyvenimo ir gamtos darnos idealą. Tokio idealo siekė ir Lietuvoje, atkakliai dirbdama visuomeninį, kultūrinį ir švietėjišką darbą.

Lietuvių mokslo draugija, 1912 m. Pirmoje eilėje: kalbininkas Jonas Jablonskis, Žemaitė, rašytojas Petras Kriaučiūnas, dr. Jonas Basanavičius, rašytoja Liudvika Didžiulienė, visuomenės veikėjas Jonas Dielininkaitis

Žemaitės asmenybę mums giliau pažinti padeda pačios rašytojos ir jos artimųjų tekstai.

Žemaitė, 1897 m.

Žymantų šeima

ŽEMAITĖ.

Autobiografija (ištrauka)

Taip vis ponas Laurynas atsimindamas pasakojo vargšų baudžiauninkų visokių vargus ir skriaudas, sykiu ir savo skausmu. Tankiausiai nusiskundė, kad jo niekas neužjaučia, niekas nemylėjo ir nemyli. Negana gyvenimas kartus, sunkūs darbai, vergija nuo pat mažystės, dargi ir širdies tuštuma slegia: niekur prisiglausti, niekam pasiskųsti... Tokiais nusiskundimais įgijo mano simpatiją, pasigailėjimą: norėjau jį paguosti. Jis taipgi mane suprato ir stengėsi kaip galėdamas tankiau susieiti, pasikalbėti. Netrukus jau ir apie vedybas ėmėm projektuoti. Bet jis vis dejavo, kad mano tėvai bajorai neleis manęs už muziko. Prižadėjau nežiūrėti nė kokių neleidimų, ir sutinku už jo tekėti vien dėl to, kad muzikas ir likimo skriaudžiamas. Man rodėsi – kažkoks didelis pasišventimas iš mano pusės nutekėti už tokio nelaimingo žmogaus. Sužinoję ponai be galo mane gyniojo, atkalbinėjo, sakė:

– Muzikas, neturtėlis, nemokytas, prapulsi tu už jo...

Ponas dargi norėjo jį nuo vietos atstatyti, bet nerado priežasties prisikabinti. Tuomi dar didžiau mane pririšo prie jo. Nuvažiavom į Žemaičių Kalvariją didžiuosius atlaidus. Atvažiavo ir mano tėvai, seserys. Parodžiau savo sužieduotinį. Iš išvaizdos visiems patiko, bet, sužinojus, kad muzikas, motinėlė labai verkė. Savo giminėje neturėjusi nė vieno muziko, dabar pirmasis žentas nori įsiskverbti muzikas. Nenorėjo sutikti leisti manęs tekėti, taip pat prašė mane atsižadėti nuo jo.

Tėvas, priešingai, nemaž nesikratė muzikystės: kad tik geras žmogus, negirtuoklis, prie to papratęs po dvarus tarnauti, užsidirbs duoną savo šeimynai. Tėvas pritarė, o motinėlės prašymo atsižadėti – neklausiau. Už poros mėnesių susivedėm. 1865 metais rugsėjo 20 dieną.

<...>

Mano vyrui rodėsi, jog aš ne gaspadinė¹, per tai nuostoliai. Man matosi, kad vyras nemoka ūkininkauti, dėl to negalim pralobti. Bet sykiu paėmus – abu labu tokiu. Nemokam, nepraktiški

¹ Gaspadinė – šeimnininkė.

ir nepapratę prie sunkaus darbo. Kankinamės, vargstame lygu žiurkės po išrūgas. Dėl menko nieko – višta prigirė, žaselį varna pagavo, paršelis padvėsė – baramės, pykstamės... Nors mano vyras gražus, mėlynakis, šviesiaplaukis, garbangalvis ir mano mylimas, bet kartais taip paėda – nė pasižiūrėti nesinori. Prie visų sunkumų, rūpesčių ir nesmagumų prisiduria dar ilgesys: nieko o nieko negalima žinoti iš platesnės padangės. Vien tik pletkai, smulkmenos, barniai ar juokai...

<...>

– Ciocė! nesitikėjai, kokį parvežiau pyragą? – ištraukęs iš užančio knygelę, rodo. – Žiūrėk, tokios nematei dar...

Pagrobūs² jam iš nagų, žiūriu: net man akys pabalo – „Aušros“ knygelė, visų metų susiūta.

– Žemaitiška?! – nustebus sušukau.

Vartau ir skaitau, ir savo akimis nenoriu tikėti... rankos man dreba...

Iš Žemaitės laiškų Povilui Višinskiui

Ušnėnai, 1898 m. sausio 18 d.

Mano mielas Povilė!

<...> Po arbatos Bitelė (Gabrielė Petkevičaitė-Bitė) paprašė manęs ką nors savo paskaityti. Perpylė mane kaip šaltu vandeniu ir vėl karštu, bet į klaną kritęs nebekelsi sausas, todėl drąsindamos varčiau knygą. <...> Ėmiau skaityti „Kotrę“ („Marčią“), iš pradžios, žinoma, truputį nedrąsiai, tuojau kas kartas apdringau³. Prašė visi, kad nesku-bėčiau. Tankiai⁴ by katras⁵ paklausė paaiški-nimo kokio žodžio, po tam visi tylėjo, ir aš užmiršau klausytojus. Skaičiau taip, kaip ju-tau. Pabaigusi apsižvalgiau, kunigiukas be-sėdįs akis nuėmęs⁶, p. Leonas – įrėmęs kaktą į abi delnas⁷, alkūnės ant staliuko, daktaras Vileišis – atsivertęs į lubas, atsikolęs krasėj⁸ (atsilošęs krėslė), ranka ant kaktos. Senoji

¹ Ciocė – teta.

² Pagrobti – pagriebti.

³ Apdringti – apsiprasti.

⁴ Tankiai – dažnai.

⁵ By katras – kuris nors.

⁶ Akis nuėmęs – akis nuleidęs.

⁷ Delna – delnas.

⁸ Atskolęs krasėj – atsilošęs krėslė.

Žemaitės kaimynai Višinskiai su sūnumis. Povilas dešinėje

panytė iš tikrų apsipylusi ašaromis, Bitelė įsmeigusi akis į mane. Kaip tik knygą užskleidžiau, atsikėlusį puolė man ant kaklo ir bučiuodama šaukė: „Nelygintis man prie Tavęs, nepasieksiu Tavęs, kaip tu pažįsti žmones, kaip teisingai rodai, kiek jausmo, kiek poezijos!“ Žinoma, ir visi atkartoję jos žodžius. <...>

Mylinti Tave J. Žymantienė

Ušnėnai, 1898 m. gegužės 5 d.

Mielas mano vaikelį!

<...> Šekspyras apie reikalą meilės taip gražiai pasako lūpomis Romeo. Šekspyras turėjo mokėti mylėti, kad taip puikiai galėjo meilę aprašyti, labiau tą troškimą ir reikalą meilės; juo tankiau skaitau, juo kas kartas gražiau atrandu. Nė vienas jaunas nėra ponu širdies savo, bet priešingai – širdis vedžioja žmogų, per tai tankiai ne vienas puola į papeikimą ir išmetinėjimą¹ kitų, o grįžti nebedaleidžia² širdis. Biesas³ žino, ką prirašiau! Dovanok, vaikelį! neimk už prilyginimą į save, suvisu⁴ nemislijau Tau prikalbėti, tik Šekspyras įlindo į galvą, ir prirašiau kažį ką.

Dabar ir pas mus jau kitoniškas oras, nors nėra dar suvisu šilta, bet jau sausa ir žaliuoja visi pašaliai; pro mano langą, kaip tik už daržo, žalia ir žalia, rugių laukas žaliuoja. <...> Ten tankiai ant ežės atsisėdusi Žymantienė šnekasi su Šekspyru. Liepų lauke sėjama avižas ir bulbės⁵, žirniai seniai jau pasėti, bet dar niekas nežaliuoja, pilkas tebėra laukas. <...>

Mylinti Tave Žymantienė

Iš Žemaitės kalbos Pirmajame lietuvių moterų suvažiavime, 1907 m.

Visur ir visu kuomi⁶ skriaudžiamos mergaitės, bet didžiausioji skriauda ta, jog mergaitės negauna mokslo lygiai su berniukais. Apie neturtėlius tėvus, kurių vaikai tarnauja, nėra ką nė sakyti, bet ir turtingesnis tėvas sūnus leidžia nors į žemesnės mokyklas, kartais ir į gimnaziją, o dukteris suvis nesirūpina pramokyti. <...> Bajorų luomoje, kaip girdėti, daug teisingiau elgiasi su mergaitėmis tėvai arba broliai kas link mokslo ir kas link dalies, o sodietės, vienu žodžiu, vergės tėvų, vergės vyrų, ant galo vergės ir sūnų. Toksai vergavimas eina kartų kartomis, nuo motinų ant dukterų, ir nemaž nesirūpina išsiliuosuoti iš po letenos vyrų.

Žemaitė apie moterų lietuvių suvažiavimą, 1907 m.

Ir liko viltis, kad inteligentės (apšviestos) moterys nuo šios valandos smarkiai kibs į darbą – vadovaus sodietėms, žadins jas, ragins išvien krutėti ir darbuotis ir rūpinsis visų moterų, kokio jos nebūtų luomo, reikalų apgynimu.

¹ Išmetinėti – priekaištauti.

² Nebedaleidžia – neleidžia.

³ Biesas – velnias.

⁴ Suvisu – visai, iš viso.

⁵ Bulbės – bulvės.

⁶ Visu kuomi – visaip.

Žemaitė apie Pirmąją visos Rūsijos moterų suvažiavimą 1909 m.

Maždaug iš aštuonių šimtų suvažiavusių moterų viena vienutėlė tebuvo sodietė – atstovė lietuvių sodiečių moterų. Ar tai mano naminiai (čerkasiniai) rūbai, ant galvos skepetėlės, ar tai prasta išvaizda, – bet visos šilkuotos ponios kreipė akis į tą pusę. Kiekviena artinosi prie manęs, kiekviena stengėsi sužinoti, kas aš, iš kur; norėjo susipažinti, pasišnekėti. Nepajuokė manęs už tai, kad aš, nemokėdama gerai rusų kalbos, gana juokingai ištardavau rusiškus žodžius, nesišalino nuo manęs, kad mano prasti, ne poniški, parėdai¹. Kiekviena maloniai ir prielankiai kalbino ir traukte traukė į būrį, į savo draugiją. Labai nustebusios rusės ponios klausinėjo, kame yra toks kraštas, kur sodietės pradeda susiprasti, kruta ir reikalauja prigulinčių² joms teisių.

Atstovė lietuvė (G. Petkevičaitė-Bitė) savo referate pasakė, kad prieš du metus buvo lietuvių moterų suvažiavimas Kaune ir kad jame dalyvavo maždaug trys ketvirtadaliai vienų sodiečių ir tik ketvirta dalis miestiečių ir bajorių moterų. Ponios rusės labai stebėjosi ir net pečiais traukė, girdėdamos tokias „naujienas“. „Turbūt, – sako, – labai apšviesta šalis arba turi geras vadoves?“ Mat, Rūsijos sodietės dar nei pasijudina iš savo vergiškojo miego, dar joms nei į galvą neateina reikalauti kokių nors pagerinimų arba kaip gintis nuo vyrų girtuokliavimo, nuo kumščių...

Taigi lietuvės moterys netikėtai pakilo apšviestųjų Rūsijos moterų akyse. Be to, dar Rūsijos inteligentės moterys, visa tai matydamos, užsidavė sau klausimą: kodėl mūsų Rūsijos sodietės tylėdamos kenčia per amžius savo nuoskaudas? Argi tai per tamsumą ir neišmanymą? Ir kiekviena iš ponių užsidėjo sau už pareigą, sugrįžusi savon pusėn, artintis prie sodiečių, tyrinėti ir stengtis arčiau pažinti jų padėjimą, vargus ir skriaudas, šviesti, žadinti, krutinti jas kaip įmanant, gerinti nelaimingų tamsiųjų sodiečių moterų būtį.

Iš kreipimosi į JAV lietuvius prašant aukoti Lietuvės moksleiviams, kuris paskelbtas kaip laiškas sūnui Antanui laikraštyje „Vienybė lietuvninkų“

Mūsų žmonių iš liaudies, susipratusių ir kovojančių, ant pirštų suskaitoma, o kiti visi nukamuoti, prislėgti, suvargę, tamsūs, be jokio supratimo, be energijos, apatiškai snaudžia. <...> Vienas vienintelis kelias – visų pirma skleisti apšvietimą, stengtis kuo daugiau jaunųjų mokslan leisti, o labiausiai jau besimokančius neapleisti. <...> Prasišvietę jūsų broliai Lietuvoje susipras, pažins savo spėkas³, sustos petys į petį, kaip vienas vyras, kibs į prispaudėjus, sutrupins jų galybę. Sprogs senoji valdžia, nukris jungas nuo mūsų sprandų, iš to sprogo trenksmas atsimuš ir Amerikoje, nubyrės ir jūsų varžantieji pančiai. Tuomet liuosi⁴, smagūs parkeliausite savo gimtinės šalin, nušluostysit ašaras savo tėvų. Tik nešykštaukite ir nedrebėkite ant skatiko! Neužmirškite mūsų neturtėlių moksleivių! Šelpkite juos iš paskutinios, kelkite jų dvasią. Kuo plačiau skleisis apšvietimas, tuo aukščiau kils prakilni dvasia. Išėję toliau, nenustokite mylėję savo viengėnčių, likusių tėvynėje, nes meilėje ir vienybėje mūsų galybė!

Motina

¹ ×Parėdas – aprėdas, drabužis.

² Prigulinčios – priklausančios, priderančios.

³ Spėkas – jėgas.

⁴ Liuosi – laisvi.

Iš atsiminimų apie Žemaitę

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė „Pirmoji pažintis su Žemaitės kūryba“

Buvo tat 1894 m. vasara, kada du Šiaulių gimnaziją baigę jaunikaičiai, Povilas Višinskis ir Vincas Kalnietis, išsiruošė keliauti, ieškodami tėvynėje lietuvių inteligentų. <...> Besikalbant apie mūsų spaudos būklę, apie rašytojų stoką, apie sunkumus, susijusius su knygų gabenimu, Povilas Višinskis prisiminė turįs pasiėmęs iš vienos savo sodžiaus bobelės rankraštį. Ta bobutė, sako, norinti būtinai rašyti laikraštyje. Višinskis stengėsis jos raštą paskaityti, bet mažai ką supratęs. <...>

Kai aš paėmiau tą raštą skaityti, dar mažiau supratau, nes ir tarmė buvo man svetima. Rankraštis buvo stambiomis raidėmis parašytas prastame pilkame popieriuje ir susiūtas kaip sąsiuvinis storu, namie verptu linų siūlu.

Pasakojo dar Višinskis, kad ta bobutė rašiusi naktimis, nes dieną turinti namie ruošti, visus sodietės darbus dirbti. O už rašymą nakčia ir žibalo eikvojimą gavusi barti nuo vyro.

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, 1890 m.

Kadangi tuo laiku buvau pasiruošusi važiuoti į Rygės pajūrį, kur ketinau susitikti su mūsų kalbininko Jono Jablonskio šeima, tai paprašiau Višinskį, kad jis man įteiktų tos bobutės rankraštį, o aš pasisakiau tą rankraštį įteikianti daugiau už mus numanančiam, tikram gimtosios kalbos žinovui Jablonskiui. <...>

Kelionėje pas Vincą Kudirką. Iš kairės: Petras Avižonis, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Marija Juškytė, Povilas Višinskis ir Jadvyga Juškytė, 1898 m.

Pas Jablonskį susitikau su daktaru Vincu Kudirka, taip pat su Pranu Mašiotu, Antanu Kriščiukaičiu, Lozoraičiu. Vis tai buvo jauni mūsų atgimstančios tautos veikėjai, rašytojai ir žymūs vyriausiojo „Varpo“ redaktoriaus Vinco Kudirkos talkininkai. <...>

Čia minėtų lietuvių susirinkime ėmė Jablonskis mano atvežtą sodžiaus bobutės rankraštį nagrinėti, skaityti. Sklandžiai tas skaitymas nėjo. Buvo pradžioje susidurta su daug neaiškumų. Nemažai pasiginčyta dėl tarmės, nemažai spėliota, galvota ir galų gale bendrai visų nutarta, kad apsakymėlis tinka spaudai, nes jame gražiai ir vaizdžiai nupieštas sodžiaus gyvenimas. Buvo tada sugalvotas tai bobutei slapyvardis Žemaitė.

1937 m.

Pranė Žymantaitė-Jarienė, Žemaitės duktė

Augome šeši vaikai: Ona, Juzė, Kazys, Pranė, Antanas, Elena; Vincė mirė aštuonių mėnesių. Motina dar buvo priglaudusi betėvį našlaitį Aleksandrą.

Motina daug vargo augindama tokią didelę šeimyną. Duonos ne visados turėdavome. Valgydavome bulves. Mama labai sunkiai dirbo, kad galėtų mus apręgti, išmaitinti. Tėvelis užsiimdavo medžiokle, nesugebėjo ar tingėdavo dirbti. Su mama nesugyveno. Vaikai visados buvo mamos pusėje. Tėvelis šeimoje atrodė lyg svetimas. <... > Tėvas mokėjo gražiai pakalbėti. Kas jo nepažinojo, tam atrodė auksinis žmogus. Namie jis buvo grubus, visus rūpesčius, darbus krovė ant motinos pečių. Jam nerūpėjo nei ūkis, nei vaikai, be to, smarkiai gerdavo. <...>

Motina labai artimai bendravo su kaimiečiais. Jie atbėgdavo pas ją prašydami paskaityti ar parašyti laišką, patarimų, pamokymų. Ypač moterys jai mėgo skųstis savo vargais. Kad motina rašė, kaimynai nežinojo. Motina gerai pažinojo valstiečių gyvenimą, jų būdą, buitį, papročius, moterų dalį, girtuokliavimą, apsileidimą, nešvarą ir kitas to meto kaimo negeroves. Ji savo kūriniams medžiagą ėmė iš gyvenimo. Dar prieš parašydama pirmąjį savo kūrinį, jau rašė monologus, kuriuose išjuokdavo kokią nors ydą. Daug rašydavo jaunimui, moterims. Bardavo vyrus už girtuokliavimą, žmonių mušimą, merginų suvedžiojimą, vedybas dėl turto ir pan. Tokį savo rašinį kur nors pameddavo, o radęs jį, atbėgdavo pas ją, kad paskaitytų. Jeigu kur nors vykdavo kokia nors sueiga (kunigą parveždavo pas ligonį, jaunimas vakarėlį suruošdavo), ji susirinkusiems paskaitydavo. Tie stebėdavosi, iš kur galėjo rašęs visa žinoti ir apie juos pačius parašyti. <....>

Mane ir dabar stebina tas nepaprastas pasiryžimas rašyti tokiomis sunkiomis sąlygomis, kokiomis iki tėvo mirties gyvenome: per dienų dienas sunkiausias darbas, ūkis, vaikai, namų ruoša, tėvo girtuokliavimas, lakstymas su šunimis po miškus, naktimis – prie žibalinės lempos rašymas. Kai mes paaugome, jai liko lengviau. Padėdavome lengvesnius darbus, nes viską mokėjome. <...>

Motina labai mėgo skaityti.

1957 m.

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė „Žemaitės būdo bruožai ir pasaulėjauta“

Pati Žemaitė, tiek vargo kentusi, mokėjo užtat ir kitų vargus atjausti... Bet jei ne tie jos vargai, ir kitų į ją panašių žmonių, ne tie jų nusiminimai, kovos ir drauge įtikėjimas savo idėjų teisingumu ir prakilnumu, vargiai būtume šiandien atsidūrę ten, kur dabar stovime. <...>

Žemaitė ir panašios rūšies veikėjai savo kantrumu, savo geležine valia, savo gilia sielos kultūra ir patvarumu nukalė tą milžinišką kūjį, po kurio smūgiais sutrupėjo mūsų vakarykščio vergavimo pančiai.

Liūdna tik darosi, kad senutė, grįžusi iš Amerikos, išsiilgusi tos brangios tėvynės, tos poetės vaizduote išsvajotos laisvės, turėjo giliai nusiminti.

– Grįžau į Lietuvą – Lietuvos neberadau!.. – kartojo man prie pirmo pasimatymo virpančiomis iš susijaudinimo lūpomis ir paskui ne sykį, kinkuodama liūdnei galva, tą patį kartojo: – Neradau nei brolybės, nei vargai nesumažėjo... tik turtų grobstymas, tik karo lauko teismai... <...>

Laukiniai ir pusiau laukiniai žmonės gali turėti vien tėviškę, ir ilga kelionė kultūros takais reikalinga, kad tauta sudarytų sau valstybę. <...>

Antanas Mončas.
Madona, 1968 m.

Be kultūros, be susipratimo, kokia tai laimė gyventi žmonėms susispietusiems dideliais būriais, ir gyventi tarsi viena šeima, kame kiekvienas myli kitą ir rūpinasi, kad kitam klotų lygiai gerai, kaip jam pačiam – valstybės būti negali.

– Grįžau Lietuvon – Lietuvos neberadau... – tie susigraudinusios Žemaitės žodžiai turėtų skaudžiu aidu suskambėti kiekvieno lietuvių krūtinėje. Suskambėti kaip paskutinis ir griežtas Žemaitės iš už grabo¹ mums paliktas testamentas – įsakymas: sukurti tą, ko jos didelė ir mylinti širdis taip troško ir kas jos akims nelemta buvo paregėti.

Jėgų nestinga! Takai praminti! Tai petys į petį, jauna Lietuva! Už marmurą ir geležį tvirtesnį paminklą riskime mūsų garbingai Senutei! Kurkime Laisvą Lietuvos Valstybę! <...>

Nurimk, Senute! Neaimanuok! Ilsėkis ramiai, savo vargą išvargusi!

Mes esame! Mes dirbame! Laisva Lietuvos Valstybė turi būti – ir bus!

1921 m.

Klausimai ir užduotys

1. Kokias Žemaitės asmenybės ir jos kūrybos reikšmes iškelia įvairių laikų literatūros tyrinėtojai, rašytojai? Koks Žemaitės paveikslas iš jų vertinimų išryškėja?
2. Kokiu istoriniu laikotarpiu gyveno ir kūrė Žemaitė? Kuo jis ypatingas? Kokie istoriniai įvykiai ir asmenybės brandino ją ir jos kūrybą? Kokius savo meto klausimus kėlė ir sprendė Žemaitė? Pasitelkite papildomų šaltinių, aptarkite šiuos klausimus grupėse ir parenkite pristatymus klasėje.
3. Remdamiesi Žemaitės biografija, autobiografija, atsiminimais, laikais, fotografijomis aptarkite, kuo ši XIX–XX amžių sandūros asmenybė yra išskirtinė. Kuo jos pasirinkimai, laikysenos, idėjos yra aktualios šiandien?
4. Ką apie asmenybę pasako bajorės Žemaitės apsisprendimas viešumoje dėvėti valstietės drabužius? Kaip vertinate tokį tapatybės raiškos būdą?
5. Palyginkite Žemaitės ir Vinco Kudirkos asmenybes. Kas jas sieja? Kas skiria? Kaip abu rašytojai ir visuomenininkai kuriasi savo tapatybes? Kokią lietuvių bendruomenę, kokią lietuvių tapatybę jie stengiasi kurti?
6. Kokią Žemaitės turėtą Lietuvės valstybės viziją primena visuomenei jos bičiulė G. Petkevičaitė-Bitė? Koks, pasak Bitės, buvo Žemaitės vaidmuo laisvą tautos gyvenimą kuriant?
7. Kokį paminklą Žemaitėi kvietė pastatyti G. Petkevičaitė-Bitė? Ar, Jūsų nuomone, tokį paminklą rašytojai jau pavyko sukurti? Kodėl?
8. Pasvarstykite, ar šiandienos visuomenei būtų reikalingas Žemaitės mitas? Kokias svarbias idėjas ir reikšmes toks mitas išsakytų?

¹ Grąbas – karstas, kapas.

*Džiuginėnų
ganyklose. Juzefo
Perkovskio
nuotrauka*

✿ ŽEMAITĖ. Marti

Nieko neveiksi, matušėle, reik leisti Jonukui vesti, tegul ieško mergos su gera dalia¹... apsimokėsim šiek tiek skolas... Negali niekur nė nosies iškišti, labiausiai karčemoje², kai apstos, vienas – palūkų³, kitas šieno, pasėlio; kitas vėl kaip velnias prisispyręs kamantinės: „kuomet atiduosi? kuomet atiduosi?“, rodos, kad nieko daugiau nė šnekėti nebemoka.

– Užtai ko valkiojies po karčemas? – prikišo pati.

– Kažin kaip nenorėtumei eiti, bet kai apstos mieste, tai nemitęs⁴ turi vestis puskvortės⁵. Bepigu dar, kad to užtektų. Tas prie to, tas prie to, beveizint⁶ į kelis butelius įvarę, o kai pasigers – tikri velniai: įmanytų mane suplėšyti už tas bieso⁷ skolas... Atiduosiu gyvenimą⁸, tesižino vaikas, tegul mokėsis, niekur nebesikišiu.

– Kaipgis kaipgis, to betrūko! Atiduok viską, paskui vaikas bevedžios mus už čiupros⁹! Aš neduosiu, neužleisiu, kol tik gyva! – šaukė pati, kaskart didžiau įniršdama. – Nepaduosiu samčio, nenoriu ponios ant savo galvos, aš nemeilysiu¹⁰ kąsnio iš marčios rankų, to nebus, neprašau!

¹ Dalia – dalis – vaikams atiduodamas turtas iš tėvų ūkio, palikimas.

² Karčema – smuklė.

³ Palūkos – palūkanos.

⁴ Nemitęs – neturėdamas kitos išeities, negalėdamas nieko kito padaryti.

⁵ Kvorta – saikas, lygus 0,82 litro; indas skystiems ar buriams produktams.

⁶ Beveizint – bematant, greitai.

⁷ Biesas (sl.) – velnias.

⁸ Gyvenimas – sodyba, žemė, ūkis.

⁹ Čiupra – sprandas.

¹⁰ Meilyti – norėti, geisti, pageidauti; mėgti, malonėti, teiktis.

– Na na na, tarškėk netarškėjusi kaip žydo ratai! Gyvenk, gyvenk! nepaduok, o kai ištak-suos¹ skolininkai, bus tau šmikšt per dantis. Bene tau marti sprandą nusuks? Nelaidyk liežu-vio – ir bus gerai.

– Dėl mano liežuvio išsiteks marti, – atšovė pati, – bet tau tai užruks², nebeturėsi iš ko sprogti. Kas padarė tas skolas? Mažne visą gyvenimą pravarei per gerklę! Ar negalėtumei dar gy-venti dorai elgdamos? Maušas, berods³, prakuto⁴, bet tu nustumakai... Pagaliau marčią užsisodinsi ant sprando, palauk, išmanysi⁵ tu!..

– Tylėk, na! – sušuko vyras. – Tuoju gauni į snukį! Kaip sakau, taip ir bus. Jonukas ves, gaus paspirtį⁶ ir galėsime gyventi.

– Nebent taip, tai priduosiu⁷, – tarė motina. – Aš šeimininkausiu, o marti tegul sau būna ant šalies⁸, parsineš sau duonos.

– Liepsiu Jonukui pasiprašyti Mataušą į piršlius, – šnekėjo tėvas, – ir tegul eina pas Driežo Katrę; nors nelabai aiški, bet pinigai kaip jei⁹ rankoje. Duoda keturis šimtus ir dalis nemaža, o gyvenimas, nors ir apleistas, bet žemė gera. Nečiaudės Driežas, ogi ir Jonukas ar ne vyras... ir iš stuomens¹⁰, ir iš liemens, patiks mergai.

– Taigi taigi! Ką gi beišsiskyręs – tą pajuodėlę, didnosę, pataikūnę, valiūkę¹¹! – pakilo šaukti pati. – Išlepinta, išpustyta, išsirėdžiusi¹², tratanti, muslinuota¹³, krakmoluota, ir eis pastyrusi kaip pūslė. Negana į bažnyčią išsikvarkliuos, bet ir po namus išsipuošusi kaip pana. Eis šieno grėbti – kiklikėlis¹⁴ baltas, skepetėlė¹⁵, prikyštėlė išdailinta su prosu¹⁶. Ar ta kurią dieną bus šeimininkė? Visa išskyla¹⁷, kad išeina su grėbleliu, o po namus, sako, nepasiima nė kokio darbelio, tik šlavinėtis, plovinėti, tai įsės į stakles, tai siuvinėlį nusitvers, vis niekniekius, o sunkaus darbo nė jokio. Tfu! tokios lengvadarbės nepratau! Man nereik cackų pacackų¹⁸! man reik tokios purvabridės, kaip ir aš pati!

– Na, motin, ką tu čia pliauški? Kas gi tuos darbus nudirba? Juk Driežas kitos mergos ne-samdo, Katrikė viena tėra; tėvas toks šnerkšlys, spaudžia prie darbo kaip pašėlęs.

– Ką čia man ginčiji, lygu aš nežinau. Mergos darbas darbui nelygu. Žiūrėk, pas juos ir namuose iššlavinėta, išdulkinta, tiek po vidų, tiek kiemelyje niekur šapelio, niekur sąšlavėlės,

¹ Taksuoti – nustatyti kainą; parduoti iš varžytinių aprašytą turtą.

² Užrukti – nutrūkti, užsibaigti, nebūti toliau daromam, nebegalėti toliau vykti, tęstis.

³ Berods – tikriausiai.

⁴ Prakusti – pasiūgėti, išaugti.

⁵ Išmanysi – suprasi.

⁶ Paspirtis – pagalba, parama.

⁷ Priduoti – duoti, suteikti.

⁸ Šalis – vieta prie kieno nors šono, pašonė.

⁹ Jei – ir.

¹⁰ Iš stuomens ir iš liemens – petingas, puikiai nuaugęs.

¹¹ Valiukas – kas turi daug valios, laisvės, tinginys, išdykėlis, padauža, palaidūnas.

¹² Rėdytis – vilktis, rengtis (drabužius); puoštis.

¹³ Muslinas – plonas retas medvilninis audinys.

¹⁴ Kiklikas – moterų liemenė.

¹⁵ Skepeta – skara, skarelė.

¹⁶ Prosas – lygintuvas.

¹⁷ Išskyla – išėjimas iš namų.

¹⁸ Cacka pacacka – lepūnėlė, mėgstanti puoštis, švarintis.

lovos pataisytos, baltitelės. Tokia pataikūnė kaip Katrikė tam ir gaišta. Motina dėta, leisčiau aš jai cackytis!¹ Jau kad duočiau, pasiimtų ji darbą! Tėvas to nežiūri, pinigų tik kala ir kala; apkrovęs šimtais tą savo pajuodėlę, iškiš kam nors, apmaus dorą vaikį.

– Nė kokio apmavimo čia nebus, – tarė tėvas. – Kad pinigų duos², nėra ko žiūrėti į mergą; iš kaktos sviesto netepsi, by tik šimtus paskleis, kito nieko nereik.

– Argi tu negalėtumei šimtus sklaidyti ir be marčios? Juk tavo gyvenimas vertesnis už Driežą, o plikas esi kaip šuo per tą prakeiktą smarvę!

– Bene aš iš tavo kišenės geriu! – sušuko vyras. – Kas tau darbo, aš ne tavo geriu. Mano žemė, mano gyvenimas, mano viskas, turiu valią; galiu vienas viską pragerti. Ką tu man padarysi? Juo tu plepėsi ir gyniosi – juo pešėliau gersiu; žinok, jog tavo lojimas nieko nepadės, verčiau tylėk, jei nenori gauti į snukį!

– Tiek tu ir težinai: „į snukį, į dantis!“ Dėl to, kad aš tiesą pasakau, netinka tau klausytis. Jeigut³ Jonukas taip tegyvens ir tiek pačios teklausys, verčiau kiaules dar tepagano keletą metų, neko⁴ turi vesti.

– Ko gi dar bereikią – pačios klausyti! Tai jau to ir nebus. Paskutinis veršis būtų klausydamas. Bene moterčiškė turi tiek proto, kad galėtų vyrą valdyti? Jeigut pradeda vepėti, drožk su kumščiu į dantis, kad apsilaižytų!..

Pati tratėdama išlėkė pro duris. Įkandin įslinko į vidų minėtasis Jonukas, vienturtis Vingių sūnus, anot tėvo betariant, „berods vyras ir iš stuomens, ir iš liemens!“ Stambus, aukštas, plačiausių pečių, storo pilvo, per didumą truputį sukumpęs⁵, rankos smalinuotos⁶ kaip balžienai⁷, kojos kreivos kaip ritmušai⁸, burna kaip sėtuvė⁹, nosis kaip už trečioką¹⁰ agurkas, akys užgriuvusios kaip kurmio, galva didžiausia, pasišiaušusi pilkais plaukais ir nulinkusi į priešakį, įremta liemenyje ant storo sprando; kakta aukštyn atversta ir kepurė ant šalies užvožta, lūpa apatinė atkritusi rodė stambius pageltusius dantis ir tankiai leido seilėms nudrikti. Švarkas milinis¹¹, nelabai aiškus, suglamžuotas, rukšlėtas, šapais ir šiaudais apkibęs. Marškiniai ir apatininkės džiaugėsi baltais vadinami, stori, juodai sudėvėti, šunies neperkandami, turbūt pernai skalbti; kojas purvinas įsispyręs basnirčia į klumpes. Perėjęs per aslą, pasirąžė, pažiovavo, pažvelgė dar į mažą veidrodėlį, atsisėdo ant suolo trobos gale, ėmė pypkę krapštinėti ir tabako po kišenės graibytis.

– Kame buvai? – paklausė tėvas.

¹ Cackyti – puošti, gražinti.

² Kad pinigų duos.

³ Jeigut – jeigu.

⁴ Neko – nekaip, negu.

⁵ Sukumpti – susikūprinti, sulinkti.

⁶ Smalinuotas – dervuotas, derva išteptas ar susitepęs.

⁷ Balžienai – medžio gabalai ūkio padargams daryti.

⁸ Ritmušas – lazda ritiniui mušti.

⁹ Sėtyvė – rėčio pavidalo pintinė sėjamiems javams pilti.

¹⁰ Trečiokas – trijų grašių sidabrinė moneta.

¹¹ Milas – naminis vilnonis audinys.

- Miegojai; kai atsiguliau po pusryčio, lig šiol pūčiau į akį, au! – žiovavo.
- Ar suveizėjai¹ arklius?
- Taigi taigi kaipgis! Man arkliai nerūpi šventą dieną... taigi, tata², pats ką dirbsi nesuveizėjęs?
- Bene kur nupuls arkliai, – pamojo tėvas su ranka, – o dubos³ pečių⁴ bene užkišai?
- Taigi taigi kaipgis, vis mat man! Ogi pats kame buvai ligi šiol neužkišęs?
- Ne bėda, išdžius rugiai rytojui, – mostelėjo tėvas.
- Garbė Dievui, ir tas iškirmėjęs bent sykį! – stebėjosi motina įėjusi. – Žmonės po visam kada jau parėjo, o tu dar be pietų; per tą savo miegą gausi ir išalkti.
- Taigi taigi kaipgis, stebėkis, nematei pažadinti!
- Kaip jau gali tave prižadinti? Ar aš nešaukiau, bet įsikirmės kaip paršas – nors patriūbočių⁵ prie ausų statyk, nè tas dar neprikeltų laiku. Kaip sluogtis⁶, bjaurybė! Ir akys užgriuvo; į amžiną tinginį pavirtai, pasileidęs ant miego⁷, ar tai pridera tokiam jaunam? Būtumei verčiau į bažnyčią nuėjęs, arba po visam kur į uogas, kaip svieto⁸ vaikiukai antai linksminasi, o tu rūgsti kaip kisielius.
- Taigi taigi kaipgis! negirdėjau dar aš tavo pamokslo? – atšovė sūnelis.
- Gera vaikas ir sako, – juokėsi tėvas: – ne pamokslus tauzyk⁹, tik pietus duokš greičiau.
- Jonukas paslinko už stalo; paėmęs duonos kepalą iš kertės nuo suolo, atsiriekė porą storiaušių riekių; motina įnešė rūgusio pieno bliūdą¹⁰ kaip ežerą, įvertė saują stambios druskos. Sūnus žvalgėsi šaukšto. Žiūrėjo stalčių, ant lango, ant žemės; pamatęs po suolu, pakėlė, nubraukęs žemes su pirštais, įdėjo į bliūdą. Kąsdamas duoną dideliais kąsniais, išrūgotą pieną ėmė srėbti, net didžiosios jo ausys linkčiojo. Tėvas, pypkę rūkydamas, vėlek¹¹ prašneko:
- Jonuk, ar tu vesk, ar ko!.. Pasiieškok turtingos mergos, be neapsimokėsiu skolų, negali nè atsikratyti tais velniais skolininkais.
- Taigi taigi kaipgis! Kas apsiskolijo, o aš turiu mokėtis, o dar parodyk, prie kurios mergos pritvinko tų pinigų?
- Tik sukis vikriai, o aš tau pasakysiu, kame gausi: pirškis pas Driežo dukterį¹², pamatysi, kiek šimtų tau paklos.

¹ Suveizėti (sl.) – sužiūrėti, sutvarkyti.

² Tata – tėve.

³ Duba – jaujos dalis, kur yra krosnis javams džiovinti.

⁴ Pečius – krosnis.

⁵ Patriūbočius – muzikantas, grojantis dūda; dūda.

⁶ Sluogtis – kartis, lenta, rastas ar akmuo linams markoje prispausti.

⁷ Labai mėgstantis miegoti – tikra miegų maišas, miego puodas, miego košė.

⁸ Svietas – pasaulis, Žemė.

⁹ Tauzyti – plepėti, taukšti.

¹⁰ Bliūdas – dubuo.

¹¹ Vėlek – vėlei, vėl.

¹² Pirškis Driežo dukteriai.

– Taigi taigi kaipgis. Pats galėtumei imti Katrę, tokia juoda, ir akys kaip vabolės¹, o prie to dar ir sena², už mane šmotą³ vyresnė.

Išgirdusi motina Jonuko kalbą, labai prasidžiugo.

– Mat ar ne mano viršus? Sakiau, jog ne Jonukui Katrė, kaip žydėlka⁴ ar čigonė, kaip biasas žino kas. Paseno, o ne nutekėjo, tai jau žinok, jog nėra dora; neimk, nereikia tokios! Ar doresnių mergų nėra sviete?

– Jonuk, tu neklausyk motinos, ji meluoja, papratusi niekus tauzyti! Klausyk tik manęs, kaip aš liepsiu, taip turi daryti, o jei ne – išginsiu abudu su motina: žemę išduosiu, kol skolas apsimokėsiu, o judu eikite sau, kur jums patinka.

– Taigi taigi kaipgis! Pats galėsi eiti, kirsdamas šunims per blakstienas, o aš žemės neišsižadėsiu...

– Berods, tu rendą⁵ paėmęs pataikintumei prasprogti, o skola skola paliktų. Neleisiu žemės užduoti, kad tu nesulauktumei! Mat vienas nori viską apžergti, kur mano viso amžiaus sveikata padėta. Užduok, jei nori, pabandyk, o aš nieko svetimo neįleisiu į savo butą.

– Mauči⁶! – sušuko tėvas. – Kaip matai, gauni į snukį! Didelė čia ponია prisakinėti... o kiaulių šerti! Kaip aš noriu, taip turi būti.

Atsigręžęs į sūnų, tęsė toliau:

– Pamylėk Mataušą, veskis pas Driežą ir tikit, netęskitės, o kai paduosite užsakus⁷, anie ateis į ūkvaizius⁸, tada su dalia sutiksime.

– Taigi taigi kaipgis! O kad, sako, Katrė nenori tekėti?

– Kas tas do per nenoras, bene jos bus valia? By tik tėvui tiks, duos dalį ir neveizės noro, varyte nuvarys.

Kaip tėvas liepė, taip ir įvyko. Jonukas su Mataušu atsilankė pas Driežą. Piršlys, Jonuko pamylėtas, šnekėjo ir derėjosi už jį; geras jo liežuvelis apmetė ir ataudė⁹, o įgirti ar įkalbėti taip mokėjo, jog Driežas tik seilę rijo tik rijo. Jaunasis rąžėsi ir žiovavo, bet netruko sutikti¹⁰.

Katrė verkė, kaip lietus lijo. Motina tramdė ją geruoju, o tėvas subaudė aštriai: jeigut gerai rengiama ožiuišis ir neklausys, išginsiąs nuo savęs ir ničnieko neduosiąs.

Driežas ūkvaiziuose pas Vingį rado apleistus ir apgriuvusius visus pašalius, vienok¹¹ tiko ir dalies dar pridėjo, kiek buvo piršliui žadėjęs. Sako:

¹ Vabolė – karkvabalis, juodvabalis.

² O be visa ko – dar ir sena.

³ Šmotas – gabalas.

⁴ Žydėlka – žydė.

⁵ Renda – nuoma, paskola.

⁶ Mauči – ša.

⁷ Užsakai – viešas vedybų skelbimas bažnyčioje.

⁸ Ūkvaiziai – ūkio apžiūrėjimas prieš vestuves.

⁹ Ataudai – siūlai, kuriais ataudžiama.

¹⁰ Tikti – sulygti, sutarti; sutikti, neprieštarauti.

¹¹ Vienok – bet, vis dėlto, tačiau.

– Žemė gera, pievos kaip avį kirpk, daržai geriausieji, su trobesiais – bepigū, sukibę visi naujus pastatysime. Nuolanka¹ maža, dalies nereiks niekam duoti, niekas karvelės neišves veltui. Katrelę pasodinsiu kaip vištelę ant kiaušinių.

Šalininkai² – vieni Katrę peikė, kiti Jonuką, arba tėvais baugino, o kiti tik pečius traukė.

Kol užsakai³ išėjo, per tris savaites Katrė, kur tikėjo, per ašaras sau tako nematė. Jonukas jai dideliai⁴ netiko. Motina, nors jos gailėjosi, bet prieštarauti vyrui neturėjo valios, o tėvas nė klausytis nesiklausė; šnekėjo tik apie Jonuko žemę, gerą vietą, įkalbinėjo, jog gyvens gerai, pralobs, pasitaisyti ir jisai padėsias, o prie vyro pripras; yra sakoma – miegalį pažadinsi, tinginį paraginsi; Jonukas jaunas tebėra, pamils tave ir klausys, kaip liepsi...

Klausimai ir užduotys

1. Intelligentai, pirmą kartą išgirdę Žemaitės skaitomą „Marčią“, liko sukrėsti. Jie taip pat prašė autorės paaiškinti kai kuriuos apsakymo žodžius. Kaip manote, kodėl „Marti“ juos taip paveikė? Kuo Žemaitės tekstas netikėtai Jums? Savo įspūdį glaustai išsakykite raštu.
2. Jau pačioje apsakymo pradžioje rašytoja tapo primitivų, inertišką žmonių pasaulį. Kokia gyvenimo filosofija šie žmonės remiasi? Kas jiems gyvenime svarbiausia? Ar jie laimingi? Atsakymą pagrįskite citatomis. Aptarkite grupėse, ar šis pobaudžiavinio Lietuvos kaimo vaizdas yra tik praeities reliktas, ar turi pastovių, visiems laikams aktualių reikšmių. Atsakymus pagrįskite argumentais ir pristatykite klasės diskusijoje.
3. Kokie vyraujantys santykiai Vingių ir Driežų šeimose išryškėja? Kas jiems būdinga? Kaip veikėjai vertina vienas kitą? Kodėl jie nesutaria?
4. Dialogas yra Žemaitės pasakojimo šerdis – teigia profesorius D. Sauka. Aptarkite, kaip pasitelkusi dialogą rašytoja kuria Vingių pasaulį: kaip veikėjų pokalbis atskleidžia jų charakterius, tarpusavio santykius, požiūrį į kitus, gyvenimo supratimą? Kokia kalba, kokiomis patarlėmis ir priežodžiais išsako savo gyvenimo filosofiją Vingiai? Kokį apsakymo siužetą pradeda plėtoti dialogas, kokį konfliktą jis atskleidžia?
5. Ką sužinome apie būsimus jaunavedžius – Vingių Joną ir Driežų Katrę? Pasvarstykite, kodėl Katrei „Jonukas dideliai netiko“?

¹ Nuolanka – vyro tėvai, broliai ar seserys, kuriems reikia nusilenkti, įtikti.

² Šalininkas – jaunosios ar jaunojo palydos dalyvis.

³ Užsakai – viešas vedybų skelbimas bažnyčioje.

⁴ Dideliai – labai.

Besitaisant, besibrūzdant kaip ratas išrietėjo¹ tos kelios savaitės. Katrė jau po šliūbo² parvažio su vyru pas tėvus, į jo namus. Parniūkė atsilikęs kraitvežys³, nes jo vežimas taip buvo sunkus, net apsiputoję arkliai vos tik pavilkio. Dvi šėpos⁴, dvi skrynios⁵, kaip tik akmenų, ritinių prikrautos, o tų ryšių, patalynių, drabužių be galo! Nešė vestuvinininkai iš vežimo, vilko į sukrypusią, sulūžusiomis durimis klėtį.

Kieme taškėsi, braidė ligi kelių po purvyną. Katrei kailis kratėsi, bet galvoje greit sumojo, jog čia reikia nustumdyti pakalniui mėšlus į laidarį⁶, porą vežimų žvyro papilti, takus akmenėliais išdėlioti, ir bus mažne kaip pas tėtus, tik tvoros sulūžėjusios be galo.

Vedėsi vyras Katrę į vidų, tėvai su vestuvinininkais ir muzikantais išėjo į prieangį marčios pasitikti.

Katrė puolė tėvams po kojų, bučiavo rankas, paskui davė katram po ilgą stuomenį⁷ plonitelės drobės. Motina susodino jaunuosius užstalėje, padėjo vaišes ir ragino gerti; žiūrėdama į juos, džiaugėsi ir stebėjosi:

– Kas galėjo tikėtis, jog Katrelė paliks mano marti! Kai mano Jonuką vežė krikštyti, ji vartus atkėlė, jau prakutusi buvo piemenėlė. Ką padarysi, turbūt tokia Dievo valia. Apdovanojai, dėkui, mus gausiai; drobelė taip plona, čia audėjo austa, pažįstu tikrai.

Katrė prarijo pirmą gurkšnį vaišių, užtaisytą kaip karčiaisiais pipirais žodžiais naujosios motinos.

Tėvas girtitelys, nosim pamėlynavusia, šurmuliavo po aslą, tankiai, kumščius sugniauždamas, išparpusiu balsu švarkštė: „Kaip aš liepsiu, taip turi būti!“ Paskui, užslinkęs už stalo iš antros pusės, prisisėdo prie marčios. Užsirūkęs smirdančią pypkę, prisilindęs artiteliai marmėjo:

– Mano žemė aukso, mano gyvenimas visu kuo pertekęs⁸; kaip inkstas taukuose vartysies, būsi paėdusi, tik manęs klausyk. Maža pasogėlė⁹ tavo, menka dalelė! Jonukas būtų ir daugiau gavęs kitur, nes tai vyras ir iš stuomens, ir iš liemens, kaip iš pieno plaukęs! Kiek jam tave peikė, nieko nepadėjo, turbūt tau tokia gera laimė žadėta. Ant to apmaudo¹⁰ išgerkim arielkos¹¹!

Čia, prisipylęs stiklėlį – sveika!

Per smarvę nuo pypkės, degtinės dvokimą Katrė niekur nebesitvėrė. Atsigrėžė ant vyro¹², tas su atkritusia lūpa, išdrikusiomis seilėmis iš tiesų besnaudžias! Katrei šurpis perėjo per kailį,

¹ Išrietėti – greitai praeiti.

² Šliūbas – bažnytinės sutuoktuvių apeigos; bažnytinė santuoka.

³ Kraitvežys – senovinėse vestuvėse asmuo, kuris veždavo nuotakos kraitį į jaunikio namus.

⁴ Šėpa – spinta.

⁵ Skrynja – medinė, su antvožu ir kojėlėmis, ornamentuota dėžė kam nors (drabužiams, kraičiui) laikyti.

⁶ Laidarys – užtvaras prie tvarto gyvuliams suvartyti, mesti mėšlui.

⁷ Stuomuo – drobės gabalas marškiniams.

⁸ Mano gyvenimas (ūkis) visa ko pertekęs.

⁹ Pasoga – ištekančiai dukteriai, seseriai iš tėvų ūkio seniau duodama dalis pinigais, gyvuliais.

¹⁰ Iš to apmaudo.

¹¹ Arielka – degtinė.

¹² Atsigrėžė į vyrą.

nusiminė, pamačiusi, kokius draugininkus¹ įgijo ligi grabo² lentos. Pažino aiškiai, jog vieną tikrą tėtųšį ir vičvienaitę mylimąją matušėlę teturėjo savo, kurie, nors mylėdami, bet be malonės atidavė ją į tokias atžūlias³ rankas. Greitai sumojo sau galvoj, jog naujųjų tėvų nepravardžiuos tėtūšiais, bet lenkiškai vadins Papunėlis⁴, Mamunėlė.

Ilgai dar kalino užstalėje jaunuosius. Katrė net apsvaigo nuo dūmų ir tvaiko, o priveikta skaudžiomis motinos užgaulėmis, tėvo žebelkavimu⁵, šalininkų mandagiais žodžiais, iškliuvusi nuo nepriprastų vaišių, vos ne vos tamsoj nusigabeno ligi savo patalynės. Krito skersai lovos, sprogstančią skausmu ir karščiu galvą įkniausė į priegalvį, kuris po menkos valandos sudrėko nuo sraunių jos ašarų. Tolei verkė, kol miegas nuramino pavargusią galvelę.

Neilgai tesiilsėjo, nes vėjo girgždinamos durys neleido miegoti. Atsibudo net sustingusi ir drebanti nuo šalčio. Nespėria⁶ teatsikluinėjo⁷, kame nakvojanti. Apsičiupinėdama nepriprastoje vietoje, vos tik pataikino uždaryti duris, sugreibusi kažin kokį apklotą, susirangiusi lovoje, kiūtoto⁸ ligi aušros. Miegai iš galvos išsiblaškę, akyse mirguliavo visoki paveikslai, vakarykščiai regėti; galvoje lindo įvairios kalbos⁹, naujai girdėtos. Prasiblaiviusi perkratė galvoje visus vakarykščius atsitikimus, atsiminė jau atskirta nuo tėvų, su jų palaiminimu atiduota kitai giminei, kunigo privinčiavota¹⁰ vyrui ligi grabo lentos...

Atsidūsėjo, persižegnojo, akis pratrėnė.

– Be nesusapnuoju! O Jėzau, motinėle švenčiausia! Tikra teisybė... bet kur jis? Tai pirma naktis po šliūbo... jo nėra. Čia gaidžiai gieda, jau nebetoli aušra, netrukus muzikantai gali ateiti prikelti. Kaip čia bus? Lova nepataisyta, jaunas pasislėpė, jaunoji iš vakarykščios nenusitaisiusi¹¹; turbūt buvo girta... turbūt ir kiti dar tebeigeria, tebešoka... Bet tylu, nieko negirdėti... Ką ta mano matušėlė beveikia? Pirmą naktelę nakvoju svetur... Dabar jau vadinsis mano namais. Kaip čia reiks priprasti? Ką čia reiks veikti?

Taip mąstė Katrė. Tankiai karštos ašaros smerkėsi¹² į akis, bet, varu jas nurijusi, mąstė sau, jog verkimas nebepadės nieko, reikia nužemintai, kantriai ir tvirtai pasistiprinti prieš naujosios giminės persekiojimus. Jautė tą aiškiai: jautėsi dabar niekieno neturinti širdies sau palankios, jautė, jog visi skersomis į ją žiūri, kiekvieną jos žingsnį ir žodį skaudžiai kratinėja.

Bešvintant aušrai, pašoko Katrė, apvalė savo kraitį, pataisė lovą, apsigėrbė¹³ drabužius; privėrusi klėties duris,ėjo į vidų.

¹ Draugininkas – čia: šeimos, šeimos narys.

² Grabas – karstas.

³ Atžūli – stačiokiška, nelipšni, nemaloni.

⁴ Papunis – tėvas, tėvelis.

⁵ Žebelkavimas – neaiškus, nesuprantamas kalbėjimas.

⁶ Nespėriai – nevikriai, nespėčiai.

⁷ Atsikluinėti – atsigauti, susivokti.

⁸ Kiūtoti – lindėti, susitraukusiam kur būti, tūnoti.

⁹ Galvoje skambėjo įvairios kalbos.

¹⁰ Vinčius – bažnytinės sutuoktuvės, jų apeigos; privinčiavota – apvedinta, sutuokta.

¹¹ Nenusitaisiusi – nenusirengusi.

¹² Smerktis – smelktis, veržtis, lįsti.

¹³ Apgerbti – apvalyti, aptvarkyti.

Niekur nė gyvos dvasios nematyti, nė čiūkšt¹: pats įmygis vestuvininkų. Užtat gyvuliai, visą valią gavę, šnerkštė po kertes. Veršiai, avys po kiemą pliauskė; kiaulės prieangyje indus, katilus barškino, žvygindamos visas pamazgas išlaistė. Trobos durys iškeltos ir pastatytos kitame pasienyje; turbūt padaužos vestuvininkai tyčiomis tai padarė, norėdami senius sušaldyti. Troboje tėvas, įkypai² lovos pavirtęs, knarkė, o šuo greta kaulą graužė; nebeatsiriedamas³ nuo paršelių, įsikėlė į lovą. Motina, kojas pakišusi po krosnim, galvą ant židinio tarpangyje pasigūmursi⁴ dėvimuosius kailiniukus, pelenuose skaniai kaip pūkuose miegojo. Paršeliai, susiglaudę apie apgriuvusį židinį, kriūkinosi, prašydami šeimnininkės pusryčio, bet ši nieko nejuto. Gaidys, pašokęs ant stalo, kutnojo⁵ vištas prie trupinių; šios mušėsi su katėmis apie išvartytus pieninuotus puodelius. Žaselės nedrąsios prie slenksčio gagejo, galveles kraipydamos, spoksojo į muzikantus, išsitiesusius ant suolų. Kada tie knarkdami suinzgė⁶, žaselės baidydamosi šnypstė. Asloj mažne kaip jei⁷ kieme, purvynas, o prieangyje – ko besakyti, nė išbristi nebegali.

Pamačius tokią tvarką, Katrei šiurpis perėjo per kailį, net plaukai ant galvos sučiuško⁸. Vie-nok nenuleido rankų: išvarinėjo visus gyvulius, įstatė šiaip taip duris, užkamšė skarmalais⁹ iš-daužytus stiklus, kad taip vėjas nepūstų, atrinko indus, sustatinėjo į kertes; sugreibusi šluotražį, šiupelį¹⁰, užniko¹¹ valytis, kaip beįmanydama aslą sausinti. Žvilgterėjo nejučiomis į lubas – viena lite¹² voratinkliai! Neiškentusi perbraukė porą brūkių¹³ per balkį¹⁴ su šluota. Pabudo motina. Pakė-lusi galvą, pusmirkomis žvalgydamos, prašneko:

– Na, padėk Dieve! Nauja gospadinė atsirado!.. Ar seną paprotį varai? Šlavinėtis?! Čia to nereikia. Jei purvų nebraidysi, duonos neėsi. Pagaliau šiandien, ar tai gražu pirm keltuvių¹⁵ pašokti?! Turbūt muzikantams stuomens¹⁶ neturi. Mat, vyrą vieną palikusi, parkūrei valytis!.. Kas čia tavęs prašė?

Taip motinos pasveikinta, Katrė liūdnei nusišypsojo.

– Dovanok, mamunėle¹⁷, už mano atsikėlimą netikru laiku, – tarė, – bet aš nekalta, be galo sušalau, nebenugulėjau, ėjau ieškoti šilimos ir vyro... nežinau, kur jisai dingo, o žiūriu, jog ir troboje jo nėra. Šilimos taip pat neradau, duris iškeltas radau, visur šalta, šlapia, vėjas... Ir tamstos

¹ Čiūkšt – su neiginiu žymi įsivyravusią tylą.

² Įkypai – įstrižai, kreivai.

³ Nebeatsiriedamas – nebeatsigindamas.

⁴ Pasigūmurti – susisukti į gumulą.

⁵ Kutnoti – šaukti, kviesti (apie vištą, gaidį).

⁶ Ingzti – niurnėti; mykti, niūniuoti.

⁷ Mažne kaip jei – beveik kaip ir.

⁸ Sučiuško – pasišiaušė.

⁹ Skarmalas – audeklo skiautė, skuduras.

¹⁰ Šiupelis – semtuvas; platus gaubtais kraštais kastuvas.

¹¹ Užnikti – smarkiai pradėti ką daryti.

¹² Lite – sluoksniš; iš vieno, ištisai.

¹³ Brūkis – braukimas, traukimas.

¹⁴ Balkis – sija, storas rąstas (ant balkių paprastai kalamos, tvirtinamos lubos).

¹⁵ Keltuvės – vestuvėse – jaunųjų prikėlimas su muzika.

¹⁶ Stuomuo – drobės gabalas marškiniams.

¹⁷ Mamunė – mama.

taip pat vargiai miegojot, be kokio pailsio, kaip ir aš. Dabar noriu apsivalyti maždaug; pasikursi-me pečių ir apsišildysime visi.

– Kas gi kaltas?! – murmėjo motina. – Vakar vakarą išlėkei viena gulti, o tas miegalius kur norint pavirtęs užkirmėjo. Nebarstyk tų smilčių taip storai: dulkės be galo, kai pradės šokti.

– Ar iš purvyno dulkės? – juokėsi Katrė. – Verčiau, mama, sakyk, jog purvą didesnę išmins.

– Ginčytis mat moki! – prašneko tėvas, ropšdamas iš lovos, – pirmą rytą nori mus paneigti¹.

Kaip ligi šiol, taip ir toliau mokės motina gaspadinauti² ir be tokios ponios!

Katrė nemitusi³ spūdino⁴ laukan. Priešininkėje⁵ išgirdo miegančių knarkimą. Pralenkusi⁶ duris net nustebo: jos vyras bemiegęs kaip sluogtis⁷ lovoje, kaip kiaulių kinyje⁸, greta su piemeniu, kuris, Jono spaudžiamas prie sienos, spyrėsi atgal naginėtomis⁹, purvinomis ligi kelių kojomis. Subjaurojo, supurvino visą šoną jo šliūbinių drabužių, Katrės pasiūdintų iš gražaus ir brangaus čerkaso¹⁰, jos pačios darbo. Suskudo¹¹ jos širdis: ne tiek drabužių gailėjosi, kiek iš apmaudo, jog niekaip negali vyro prižadinti. Šaukia, judina, glamžuoja, kuone verkdamas, o jis miega, knarkia kaip dvėsdamas.

Išgirdo motina Katrės balsą, įpuolė į priešininkę, užmetė akį, jau viską permanė.

– Tokia vikri stateisi, – tarė į marčią, – o žlembi¹² dėl niekų! Nesumanai, ką padaryti. O taip!

Ir, pagrobusi už čiupros piemenuką, kaip sviedė iš lovos į aslą, šaukdama:

– Tu, rupūžoke, nusiauok kojas kitą sykį guldamas! O Jonuko nedraskyk pristojusi, – vėl kreipėsi į Katrę: – kai pramigs, ir atsikels... Ne dabar laikas tau lementuoti¹³, vakare buvo neužsisklęsti klėtyje.

Persigando Katrė, matydama tokį nemielaširdingą motinos apsiėjimą. Nė galo jos kalbos nebegirdėjo: taip jai pagailo to piemenėlio, verkiančio iš skausmo ir drebančio iš išgąščio.

Motina tuo tarpu užsiundė muzikantus. Tie, susigriovę¹⁴ su muzikomis, ėmė maršus jaunųjų keltuvėms griežti. Nors trankiai ir garsiai rėžė, vienok Jono niekaip neprižadino: jisai, rodės, norįs tik pritarti savo knarkimu.

Katrė atnešė stuomenis muzikantams, patiesė savo staltieses ant stalų. Kilo iš šiaudų vestuvininkai, rinkosi kaimynai, juokėsi, tyčiojosi iš kits kito nakvynės.

¹ Paneigti – paniekinti.

² Gaspadinauti – šeimininkauti.

³ Nemitęs, -usi – neturėdamas kitos išeities, negalėdamas nieko kito padaryti.

⁴ Spūdinti – eiti iš lėto, tyliai, nusiminus, išvartam ir pan.

⁵ Priešininkė – žemaičių trobos antrasis galas, kur gyvena seni žmonės ar įrengta seklyčia – svečių kambarys.

⁶ Pralenkti – pradaryti, praverti (sukrypusias duris).

⁷ Kaip sluogtis – kaip kartis.

⁸ Kinis – gyvulio (paprastai kiaulės) guolis, migis. Perkeltine prasme – netvarka.

⁹ Naginė – iš vieno minkštesnės odos gabalo suraukta avalynė su apyvarais.

¹⁰ Čerkasas – naminis audeklas, kurio metmenys – audeklo išilginiai siūlai, apmatai – lininiai ar medvilniniai, o ataudai – vilnoniai; naminis pusvilnonis audinys.

¹¹ Suskusti – suskausti, imti skaudėti.

¹² Žlembti – balsu verkti, žliumbti.

¹³ Lementuoti – raudoti, aimanuoti.

¹⁴ Griautis – veržtis, brautis, lįsti.

Kryžkelė. Juzefo Perkovskio nuotrauka

Katrė apkrovė stalus savo parvežtais pyragais, varškėmis, apstatė buteliais, ragino svečius ir tėvus.

Tėvas, išvydęs degtinę, nėra nesiragino. Motina spyrėsi dar kaip ožka, bet, išmaukusi porą stiklelių, labai įplepo, kiekvienam atskirai pasakojo tą patį: kaip marti vakar vakarą, pasislėpusi nuo vyro, išlėkusi gulti, užsisklendusi klėtyje, nieko nebeįsileidusi... Jonukas, vargšas, baldęsis, braižęsis apie duris, niekaip neįsiprašęs prie jos gulti. Iš to apmaudo ir dabar gryčioje tebemiegąs. Bobos juokėsi, klegėjo, dievagojosi; kitos šypsojo tikrai, kitos galvas tik kinknojo, bet nė viena žodelio neužtarė už Katrę.

Beviešint bešokant neprailgo laikas. Nesitikėtai dar atžvangėjo atbraškėjo jaunosios pasekėjai: broliai, gentys¹ ir svočia su vyru. Prasidžiugo Katrė, sulaukusi savųjų. Susodino, vaišino kuo beišgalėdama. Tėvas, gerai jau užmaukęs, šūkavo, sklaidėsi, girdamas savo žemę – aukso obuolį, savo sūnų – vyrą iš stuomens ir iš liemens, gailinosi² pliką marčią, nevertą jo sūnaus, tegavęs. Svočios vyras, taip pat jau įkaitęs, ginčijosi ir gynė savo pusę, tyčiojosi iš jo pamatų, pro kuriuos šunys lando, iš stogų dangumi dengtų, iš rūmo be langų, be durų. Iš pradžios juokais, paskui ir iš tiesų išsibarė, špygomis išsibadė, kuo tik ligi peštynių nepriėjo. Tėvas, kumščiais mušdamas į stalą, rėkavo:

– Mano dvaras, mano geras, o nekviestiems svečiams nėra vietos! Kam nepatinka – laukan! Kaip aš liepsiu, taip ir bus!

Per zvaidą³ sumišo⁴ visos vestuvės, kiekvienas tik žvalgėsi, kaip išsprukti namo. Anos pusės vestuvinininkai išbruzdėjo atgal, taip pat ir kaimynai po kits kito spūdino laukan. Motina, girčiu

¹ Gentis – giminė.

² Gailintis – gaudintis.

³ Zvaidas – vaidas, barnis.

⁴ Mišti – kriksti, irti; sutrikti, suirti.

apsimetusi, susirangę lovoje, būsis nieko nejudanti. Katrė išsigandusi drebėjo kertėje. Tėvas įniršęs nė juste nepajuto, kaip svečių maža beliko. Ėmė prie visų kabinėtis: prie muzikantų, marčios, prie motinos, žadėdamas visus išperti¹. Jų laimei, atsiropštė Jonas iš miego, išgirdęs tėvą berėkaujant po trobą. Jau duris beverdamas, sušuko:

– Taigi taigi kaipgis, to dar betrūko... niekas dar čia negirdėjo tavo gerklės! Nežinai gultis prisisprogęs, ne triukšmą kelti!

– Je je, kaip tau, kad niekas daugiau nerūpi, tik gulėti ir kirmėti per dienas naktis! – lengvesniu jau balsu ginčijosi tėvas. – Tau berods niekas nerūpi už mano galvos... išsimiegojęs, duonos išsiėdęs, užsimanei vesti. Dar tokią plikę parvedei už poniją ant mano žemės. Nesitikėk, nei duosiu ant jūsų valios², bet kaip aš liepsiu, taip turi būti! – ir vėl smarkiai trenkė su koja į purvyną.

– Taigi taigi kaipgis! kas čia tavęs bijo? Bene aš užsimaniau vesti? Varu Katrę man pats užkorei, nes pinigų tau baisiai prireikė, nebeapsikopei skolomis. Bepigu dabar tau gudrauti, kad jau atsikratei per mane žydais!

– Bene man pinigų reikėjo? Juk tu dėl savęs žemę išpirkai³!.. Užtai, vaike, dabar mokykis gyventi! Sek mano pėdomis, jei nori gyventi: valdyk bobas, nesiduok už nosies vedžiojamas.

Katrės brolis, kuris dar čia tebešurmuliavo, sušuko asloje:

– Sudievu, tētuši! Dėkui, jog patyriau, kokis buvo Jono vedimas! O tu, svaini, laikyk pačią kaip reikiant, nes už jos laimę tu atsakysi... paėmei keturis šimtus ir dalį!..

Tai sakydamas, pagrasė dar stirnakoju jam į nosį.

– Taigi taigi kaipgis, man mat nepakelti.

Klausimai ir užduotys

1. Į inertišką Vingių šeimos pasaulį įžengia naujas žmogus – marti Katrė. Kaip šis pasaulis ją sutinka? Kaip jame Katrė elgiasi?
2. Skirtingai negu Vingiai, Katrė yra mąstantis, išgyvenantis, save ir aplinką nagrinėjantis, sąžinės graužatį jaučiantis žmogus. Aptarkite, ką išgyvena Katrė jai svetimame pasaulyje, kaip elgtis ji pasiryžta. Suformuluokite išvadas raštu.
3. Panagrinėkite Katrės ir Jono vestuvių aprašymą. Pamėginkite citatomis pagrįsti arba paneigti Donato Saukos teiginį: „Apsakymas auga iš vidinio pasipriešinimo stagnacijai. Katrės paveikslu, įkūnijančiu žmoniškumą, aktyvumą, skelbiama veržli gyvenimo tėkmė, nešanti gaivų atsinaujinimą.“
4. Remdamiesi tekstu glaustai parašykite, kaip apsakyme aštrėja konfliktas tarp Katrės siekio žmoniškiau gyventi ir Vingių pastangų išsaugoti savo pasaulį, kuriame „gyvuliai visą valią gavę“.

¹ Perti – mušti, pliekti.

² Neduosiu jūsų valiai.

³ Tu sau žemę išpirkai.

Kelias. Juzefo Perkovskio nuotrauka

Koksai gyvenimas, toksai ir mirimas, arba kokia pradžia, toks ir galas. Taip ir Driežo Katrei: kokios vestuvės, tokia ir laimė. Tėvams neįtiko niekuo. Ką tik Katrė darė, vis peiktinai; vaikščiojo ar sėdėjo, šnekėjo ar tylėjo, juokėsi ar verkė, darbavosi ar gulėjo – vis negerai ir negerai. Tėvas kitaip jos nevadino, kaip tik – šavalka¹, plikė, ne tokios Jonas bestovys². Motina, visaip meluodama, įdavinėjo marčią vyrams, džiaugėsi, nugrėžusi nuo savęs tėvo keiksmą, nes per jos liežuvį kaltė Katrei kliuvo.

Išaušo jau pavasaris. Po vakarykščio lietaus nušvito visa padangė. Saulelė linksmi šviečia, gaivina ir šildo žemele, ką tik išsiliuosavusią³ iš šalto kietos žiemos kalėjimo; šalčio suspausta, sniego prislėgta, atitolinta nuo saulės, kentėjo ilgus laikus sustingusi ir apmirusi. Šiandien tarytum juokiasi linksmi, budinama atsigrėžusios saulelės, sušilusi jos įkaitoje. Ji visa net garuoja, kvėpuodama iš vidurių paskutinį pašalą. Vėjelis, pranokdamas saulelės spindulius, šiltai pūkšnoja, skubindamas džiiovinti purvuotą jos paviršių. Sniegas, kur ne kur dar pasislėpęs, baltuoja patvoryje, bet, pabūgęs šviesos, traukiasi, nyksta, tyžta, šyla ir tirpsta, mainosi į vandenį; pavirtęs

¹ Šavalka – pasileidusi mergina.

² Bestovys – vertas.

³ Išsiliuosavusią – išsilaisvinusią.

vandeniui, graužiasi vinguriuotus takelius, tvinsta pakalniui į upelį, iš paskubos net apsiputojęs. Miškas papuro ir papilkavo pumpurais. Paukšteliai, kiekvienas kitokiu balsu, vinguriuoja savo giesmę, garbindami pavasario aušrelę. Sumišę balsai – tetervinių bildesio, vieversėlių vyturiavimo, varlių kurkimo, vabolių bryzgimo – ir pasklidęs ore jų atgarsis padaro nepermanomą užesį, be galo meilų širdžiai, malonų ausiai. Vadovas didelio pulkelio, senis žąsinėlis, klykdamas patraukia iš pietų; žino gerai kelią, veda paskui save nemažą būrelį, persiskyrusį į dvi ilgas kartis; nutraukę, nuglegėjo stačiai į šiaurę. Baltos gulbelės šniokštuoja sparnais viršum pušyno, pailsusios iš tolimos kelionės; sunkiai mosuoja sparnais, garsiai tūtuodamos, ieško vietos, kur nusileisti. Kažin kur, toliau už miško, sukrūkė gervės. Ančių – tų begalinės minios užplūdo – kvarkinasi, pleškinasi po pievas, tokiais būriais pakilusios kaip debesiais laksto. Stybrakojis gandras, stypinėdamas po laukus, renka šapus; prisikandęs pilną snapą, kyla į lizdą; ten, užsiversdamas galvą, klekina, sparnais pasisklaidydamas, gyniojasi nuo priešininkų, langojančių aplinkui. Žvirbleliai kanaplesėliai linksmai čiurškauja apie gandalizdį. Ledspira, šokinėdama paprūdeje, linguoja uodegėlę.

Kūtvailiškių sodos¹ rugių laukas kaip žalia gelumbe apsidengė. Po sodą taip pat, kas gyvas galįs, juda, plasta, kiekvienas ypatingai reiškia džiaugsmą, sulaukęs linksmo pavasario. Margi balandėliai, būriais pasilangodami², nuo stogo ligi stogo skrajoja. Raudonas gaidys, išsivedęs vištų būrį ant skiedryno, pasikraipydamas rožėtą skiauterę, garsiai gieda. Širvas žąsinėlis kiūto ant vienos kojos netoli prieangio, galvelę pakreipęs klausosi, be necypčioja žąseliai ląstoje. Rainas katinas, pašokęs ant malkos, šerį papūtęs, uodegą pastatė prieš rudį, o tas, lakstydamas aplinkui cypdamas, pasikaukdamas loja.

Vaikų visus būrius ant pamato išperėjo saulelė: sustyrę, susimurinę gniaužia drėgnas smiltelės. Didesnieji jau basi, raudonomis nosimis ir kojomis, po gatvę važinėja ratukus. Džiaugdamos kits kitam plepa:

– Mamaitė daug daug kiaušinių rytoj dažys, visą puodą su kaupu!.. O jūsų ar daug vištos pridėjo? Mušime per Velykas.

– Įj mūsų dažys jaudonai, as nemusu, jitinėsu.

– O aš tavo takšt, ir sudaužau.

– As mamaitei pasakysu, – čirpė kuo neverkdamas.

Vyrai ant skiedryno, nors kepurės dar žieminės ir pirštinės lopuotės, bet, kailinius ant tvoros pasimetę, vienmarškiniai mietus tašė. Kitas, kumelę įsispraudęs į žambri³, bandė daržą paarėti. Mergikės, vandens kibirą pasistačiusios, jau tykojo perlieti artoją, kad jo kumelė būtų riebesnė. Kitur šeimininkas grėbstinėjo, valėsi kiemelį ir apie laidarį⁴; parėjus iš lauko avims, skaitė ėrelius, rodydamas pirštą pagal nosį pasikėlęs. Kitame kampe, prie krūvos rąstų ir užtiestos statyti jaujos⁵, būrys vyrų strūliavo, baidėsi. Kaži koks žilius parsiuodė būrį kiaulių iš rugių; botagu nešinas, priėjęs prie vyrų, užniko bartis:

¹ Soda – kaimas, sodžius.

² Pasilangoti – pasklandyti darant vingius.

³ Žambris – arklas.

⁴ Laidaris – užtvaras gyvuliams.

⁵ Jauja – kūrenama kluono dalis, kur džiovinami linai arba javai; džiovykla; pirtis.

– A jūs pašėlę esat – taip apleisti kiaulėmis rugius! Turbūt velnias apstojo; juk tai pavasaris! Visame sviete nėra tokio pasileidimo kaip prie mūsų. Kad Dievas ir duoda, o mes patys metame duoną nuo savęs... Aš pasakysiu: kad nežiūrėsite kiaulių, atminkit, nepūpkit¹, kad nebepareis kuri, arba uždarysiu parvaręs, kieno bus, ir neduosiu be rublio; matyti, jog su jumis negali geruokiu kaip su biesais. Į rugius nuėjus, Jėzus Marija reikia šaukti – tiek iškados² daro!

– Dėkui, dėkui, dėdele, bent vienas apibark. Teisybė, didelis mūsų visų apsileidimas – taip neveizėti³.

– Tik gaila, neturiu šunų, ne vieną kiaulę velnias atimtų.

Kitas, kurio kiaulė buvo parvartytame būryje, tiek besako:

– Ir tavo paties deglę mačiau vakar rugiuose.

– Veizėkite, pieškite ir mane, skrembkite⁴, – šokosi senis, – ar velnias jūsų neleidžia! Reikia visiems dabotis⁵, nes paliksime be duonos.

Taip vyrai po laukus brūzdė, o bobos po vidų. Vienur valėsi, dulkinosi, lubas plovė, sienas šveitė, patalynes valkstė, kitur pyragus minkė arba jau iškeptus dėliojo. Kita miltų geldą nešėsi iš klėties į trobą; visur taisėsi, mėsas plovė, taisė kepti; varškes dirbo, kastinį⁶ suko, lašinius pjaustė, o visoje sodoje, kiekviename bute, kaminas rūko dūmais, net gatve einant jutosi įvairūs kvapai. Mergos, šeimininkių siuntinėjamos, tekinos lakstė, skubėjo darbuotis šį vakarą, kad rytojui mažiau beliktų darbo, anksčiau galėtų išeiti į Velykas.

Kitai šeimininkei nevyko vargšei: nekilo pyragai, puodeliu nešina lakstė po sodą, ieškodama mielių; viename ir kitame kieme klausinėjo – vis neturinčios.

– Reikia lėkti prie galinės, – jie gavėnioje alų darė, be negausiu.

Radusi Jurgienę sviestą beplaunant, apsikabinusi prašė:

– Jurgienėle, balandėle, duokš mielių nors lašelį... miltus tokius brangius nupirko. Tėvas išgins mane į pipirų žemę, kai sukris pyragai.

– Taip mažai teturiu, visos nešė, nešė! Ko neužėjai pas Vingienę? Katrė nuo motinos, andai mačiau, parsinešė visą butelį, jų liks.

– Buvau, širdele... kad ten įpuoliau į tokį triukšmą, tai bėda!

– Jau turbūt ant Katrės sukilo?

– Visi besirieją kaip šunys... Ir Katrė gerą beturinti liežuvėlį, taip kertasi, kad bėda!

– A, matai tiktai, prabils, nebeiškentės!

– Na, kad ten negali. Gana kentėjo ir norėjo Katrė būti mažesnė. Juk aš ten rytas vakaras, žinau viską. Jau kaip ji pradžioje, tuo pradėjimu, lenkė tėvus: visada prilėgniai⁷, maloniai slaugys, šokinės, įmanė ant rankų nešioti... Nieko nepadėjo: kaip laido dantis ant jos, taip laido. Prisi-klausė visko, užteko. Dabar jau atsibodo, ėmė kirstis kaip kirvis su akmeniu... Dantinga ir Katrė!

¹ Nepūpkit – nesiskųskite.

² Iškada – nuostolis, žala.

³ Veizėti – žiūrėti, žvelgti.

⁴ Skrembti – peikiti, barkti.

⁵ Dabotis – žiūrėtis.

⁶ Kastinys – žemaičių valgis iš grietinės.

⁷ Prilėgniai – švelniai, gerai, palankiai.

– Dveigys treigį užėjo, atata! Gerai Vingiams, gerai! Kiek ji mane veikė, liežuvį laidė, kai mes provojomės¹ su tėvų nabaštikais², o pats ir į svietkus³ ėjo tėvams... Gerai, kad bent marti jiems kaktą perskeltų! Ar girdi, tu pamokyk.

– Klausykis, nabagute! Juk per mane Katrė ir pakilo rietis. Aš prikursčiau... Pirma ta motina duos, duos pamokslus, tėvas nuo savęs keiks, pyškins... O ir Katrė, matyti, atkakli: būdavo, rėks, rėks, piktumu nesitverdama, bet nesibars. Sakau: argi tu liežuvio neturi? Tokią dalį parsinešei, gyvenimą kaip jei⁴ išpirkai, ir tu leisiesi taip joti sau sprandų? Na, kad užniko kirstis, nė žodžio nebenutyli... Pašėlęs ir Katrės liežuvis, kad bėda!

– Na, o vyras ką besako?

– Bene dar tą mulkį gali vyru vadinti? Jis ne vyras, bet stuobrys išpuvęs, be galvos ir be širdies. Kiek ta Katrė vargsta su juo... bučiuos ir myluos, šnekins, malonėsis, glamžuos, norėtų pabudinti, norėtų žmogumi atversti, nieko negali. Jisai: „taigi taigi kaipgis!“ ir gana, o tinginys, kad bėda. Su tėvais tik moka rietis.

– Taip ir gerai, sukibs abudu išvien į tėvus.

– Kad bent dar nekibtų tas veršis. Jam pati nerūpi, žiūri tik, kaip atsirieti nuo darbo, jei kuomet pradeda tėvas ūdyti. O Katrė, tai pašėlusi darbininkė, išžirga⁵ eina, sesele, darbas jai tirpte tirpsta rankose. Nors ir senė Vingienė nesugriuvusi, bet marčiai nė gerti neatneša dirbant. Žiūrėk, kaip ji pašalius apvalė; ta pati trobapalaikė kaip ne tokia paliko. Būdavo negalės nosies įkišti, dabar bent sausa, švari kaip žmonių. Užtai juo didžiau motina ir šėlsta, kad jos mėšlus apkopia... Ka ka ka! – juokėsi abidvi.

– Ar daug sviesto susisukai per gavėnią?

– Nedaug! Kas tos mano karvės pirmdėlėlės⁶, žiemmilžėlės⁷... Pašaras prastas, nieko pieno neduoda.

– Šit ir mano visas, galbūt poros gorčių⁸... Įsiplepėjau, o mano pečius bevėsta. Dėkui už mieles, sudiev!

Klausimai ir užduotys

1. Aptarkite, kokią simbolinę reikšmę apsakyme įgyja gamtos paveikslas. Palyginkite jį su K. Donelaičio „Metų“ pavasario vaizdu ir jo reikšmėmis. Kaip gamtos vaizdas dera su Velykoms besiruošiančių Kūtvailiškių kaimo ir Vingių šeimos gyvenimu?
2. Ką iš kaimynių dialogo sužinome apie permainas Vingių šeimoje? Ar pavyksta Katrei vyrą Joną „pabudinti“, „žmogumi atversti“? Atsakykite raštu, pacituodami vaizdingus posakius.

¹ Provytis – pyktis.

² ×Nabaštikas (nabašninkas) – numirėlis, velionis.

³ Svietkai – liudytojas.

⁴ Kaip jei – kaip ir.

⁵ Išžirga – išsižergusi, plačiai statydama kojas, labai greitai.

⁶ Pirmadėlėlė – pirmaveršė.

⁷ Žiemmilžėlė – bergždžia, mažai pieno duodanti karvė.

⁸ Gorčius – skysčių ar biralų saikas (matavimo indas, arti trijų litrų).

Koplytstulpis prie Klaniškių. Juzefo Perkovskio nuotrauka

Vingių kiemelyje purvynai truputį apsusę, takelis į klėtį ir po slenksčiu išbarstytas geltonomis smiltelėmis; dar krepšiai smiltinuoti ir naščiai¹ tebeniūkso pamesti patvoryje. Trobos stogas storai apkerpėjęs, kur ne kur tarpais stypso stiebai žolių, vasarą žaliavusių ant stogo, kerpės kėkso kukuliais kaip duonos kepalais. Visas stogo paviršius rodėsi kaip kėsynė² skynimuose³. Stogas per vidurį giliai įlinkęs kaip kumelės nugara; viduryje iškišta lentų gerklė, kamino pavidalo, kitą kartą dūmus vėmusi, dabar visai nukrypusi į vieną pusę; rodėsi, lyg kad troba galvą kraipo, stebėdamosi niekados nemačiusi išbarstyto kiemelio. Sienos sulinkusios ir susmegusios, nebevaliojančios atsitiesti po stogo kiminų⁴ sunkuma. Pastogės kertė ties priešininke, visai jau į žemę atsirėmusi, rodėsi, turinti atspyrusi trobos galą, kad langeliai neįsikniaustų į žemę. Stakta išsiviepusi įkypai, per tai durys vis praviros stovėjo. Prieangio viduryje aukštai sugrįstos luobinės užlos⁵, aprūkusios spindinčiomis suodimis, po tom du vąšai pakabinti, apačioje sušlavinėti į krūvelę pelenai ir užkopta ugnelė. Indai surikiuoti į kertes; asla truputį pasausinta. Troba taip pat apvalyta: lova pataisyta, langai neseniai nuplauti, dar drėgni stiklai, kur išsproginėję, užspraudyti

¹ Naščiai – kartis su dviem kabliais, užsidedama ant pečių, kibiram ar krepšiams nešti.

² Kėšas – kupstas.

³ Skynimas – iškirsta miško vieta.

⁴ Kiminai – samanės.

⁵ Užlos – klėties lubos.

šakaliais ir keliomis rūtų šakelėmis apkaišyti; asla sausa, išbarstyta, krosnangio ir židinio griuvėsiu nušluoti. Troba šilta, krosnis berods kūrenta, bet nė koku smarsu¹ neprikvipusi.

Katrė, vienmarškinė, po plaukų², basa prie stalo kočiojo³ drabužius; įpykusi įniršusi plyšo raudonių, truputį vėjo supūsta, o daugiau iš apmaudo; juodos jos akys spindėjo piktumu, tarytum kibirkštis pažers į šalis; su kočėlais smarkiai švaistėsi.

Tėvas stovėjo asloje, netoli durų, motina prie židinio. Jonas išsitiesęs kniūpsčias pas krosnį ant suoliuko; trumpa jam vietos, todėl kojas ligi kelių pastatęs aukštyn pagal sieną; galva antrame gale nusikišusi ilgiau suoliuko; truputį burną pakėlęs, pypkę žinda.

Katrė drebančiu, bet skambančiu balsu aiškiai prorėksmais barėsi:

– Nė jokių ištaigų⁴ neprašau! Nepapratusi kiauliškai ir nenoriu... Prie mano tėvėlių šunys ir kiaušlės geriau ėda. Grietinė antai – vienos kirmėlės, laikei apsižergusi!.. Kas tą kastinį gali ėsti? Mėsa kaip šikšna⁵... Nė pyrago šmotelio nėra atgavėti! Ar tai ne gėda ir patiems? Įmanytumėte savo draugą atsikusę suėsti! Ubagai⁶ geriau pasitaiso Velykoms neko jūs.

Motina turbūt jau pritrūkusi žodžių, tą patį čirkšdama, rankomis mojuodama, atkartuoja:

– Pataikūnė! pataikūnė! tinginė! pajuodėlė!..

Tėvas vėl švarkšdamas kriokė:

– Mauči, tuoj gauni į dantis! Kaip aš liepsiu, taip turi būti.

Jonas nusispjaudamas drūtai pritarė:

– Taigi taigi kaipgis! Laidykit gerkles... Kas čia jūsų bijo?

Katrė, skubėdama kočioti⁷, taip smarkiai daužė į stalą, net langų stiklai virpėjo, ir vis nesuslodama šaukė:

– Bene mane iš kokio kiaušlininko parvedėt?! Ar aš jums siūliau? Darbo aš nebijau, o jūsų liežuvio nė tiek!.. Man valia dirbti, valia nedirbti; savo šimtais išpirkau gyvenimą, o dabar per jūsų šykštumą kąsnio neturiu... gėda kam ir sakyti. Per kiaurą žiemą kaip kokia vergė viena dirbu, visus gyvulius veiziu, o jūs tik dantis ant manęs pakabinti temokate... Kad jūsų gyvenimas ežeru būtų aptekęs!

Barėsi rėkdama Katrė, o su kočėlais daužė, net stalas tratėjo, užtai ir tėvai, atstu⁸ atsitraukę, vaksijosi⁹. Taip kriokė tėvas, net gerklėje jam apkarto, o Katrės užšaukti niekaip negalėjo; spigino ir spigino tėvams visą teisybę. Tėvas perpykęs, dantis tratindamas, lėkė laukan, daužė duris, net sienos sudrebėjo. Motina paskui bėgo čirkšdama:

¹ Smarsas – svilėsių kvapas.

² Vienplaukė.

³ Kočioti – su kočėlais lyginti drabužius.

⁴ Ištaiga – patogumas, komfortas.

⁵ Šikšna – oda, iš kurios daromi pakinktai, kasdienė avalynė.

⁶ Ubagas – elgeta.

⁷ Kočioti – su kočėlais lyginti drabužius.

⁸ Atstu – ne arti, toli; nuošaliai.

⁹ Vaksyti – barti, plūsti, koneveikti.

– Parvesk vyrus, eik į sodą! Matai, kad nieko nebus, reikia duoti po sletatatorių!¹ reikia pamokyti tokią poniją!

– Tauzyk kaip kvailė! Kam man tų vyrų? Aš ir pats mokėsiu. Būčiau ir dabar nutvėręs iš už pakalio už čiupros, kad ne tie kočėlai jos rankose, susitūrėjau tik tą kartą. Žinai gi, ir aš prisivenčiau; tokia pikčiurna, pone Dieve sergėk, gali kaktą perskelti! Atsitiks kitą sykį, aš jai parodysiu! Kaip aš liepsiu, taip ir turi būti! – nuėjo, kumščius sugniaužęs, numojavo.

Katrei rankos kojos drebėjo, širdis plakė, kakta karščiu degė. Pasišalinus tėvams, užsikvėpusi ant stalo, parymojo, nusišluostė prikyšte akis, atsidūsėjo giliai giliai. Tik atsisukusi žvilgt į vyrą, ir vėl akys pasruvo ašaromis.

Jonas visai užmigęs, pypkė iškritusi iš dantų ir seilės išdrykusios.

– Išsvajotasis tai mano vyras, mano tėvo išskirtasis!.. Tokios tai meilės troško mano širdis!? – kaskart lengviau kočiodama, mąstė Katrė. – Taip tad pildos tėtušelio žodžiai: „Jaunas tebėra, mylės tave ir klausys...“ Bepigu, kad dabar galėčiau parodyti, katras vertesnis meilės, krosnis ar ta žmogysta? Motinėle, mano motinėle, į kokias rankas mane atidavei!? Tėveli mano brangiausias, kuo aš tau taip nusidėjau, kad tu mane į tokį pragarą įstūmei?! Buvo verčiau neužauginti, ligi mažą kur nužudyti!.. Išrėdėt, ištaisėt², o kokiai laimei?! Varsto kaip peiliais mano širdelę, girdo kartybėmis kas dienele! Plyšta širdelė, sprogsta galvelė, nėra kam paguosti, nėra kam priglausti!.. – ašaros kaip pupos rietėjo Katrei per skruostus. – Gėlė mano širdelė, gėlė... prijautė, tik nepasakė, ką reiks išgirsti, kiek reiks nukentėti! Motinėle mano mylimoji, įkalbinėjai man nuo širdies: tėvus lenkti, klausyti, rūščiu žodeliu neužgauti, vyrą mylėti! Prižadėjau, o kaip pildau? Dievulaičiau, kad negaliu, niekaip negaliu, nebeužtenka kantrybės! Kuo aš pavirtau?! Pasibaisėtų manim ir užkulniškiai. Ne mano kaltė, ne mano, jie patys prisuokė³ mane prie to... Ką čia reiks veikti, kaip čia reiks tvirti! Pusė metelių dar teišėjo, o, rodos, jau amžiai!..

Klausimai ir užduotys

1. Kokių naujų bruožų įgyja apsakymo konfliktas skalbinių kočiojimo prieš Velykas scenoje? Kaip joje elgiasi Katrė, o kaip – Vingiai? Raštu aptarkite, ar Katrė maištaudama apgina savo tiesą, ar pamažu virsta panaši į Vingius?
2. Palyginkite tris šiame epizode Katrės pasakytus monologus. Kuo skiriasi Vingiams „spiginama tiesa“ nuo paskutinio – vidinio – monologo? Ką šis monologas sako apie žmogaus galimybes keisti pasaulį? Kodėl jis virsta tautosakine rauda? Paaiškinkite Katrės žodžius: „Prižadėjau, o kaip pildau? <...> Kuo aš pavirtau?!“
3. Klasėje surenkite diskusiją „Kaip ginti savo tiesą inertiškų, primityvių žmonių pasaulyje?“

¹ Sletatatorius – komiškas iškraipytas dviejų rusiškų žodžių junginys: *sledovatel* (tardytojas) ir *sekretar* (sekretorius). Pranešti tardytojui (sekretoriui).

² Ištaisyti – rengti puošniai, gražiais drabužiais.

³ Prisuokti – priversti, prikalbinti.

Rugiapjūtė Džiūginėnų apylinkėse. Juzefo Perkovskio nuotrauka

– Ko jūs nesikeliate! Ar velnias jus apstojo taip ilgai kirmėti? – šaukė tėvas, eidamas per kiemą, bet apsiriko: Katrė baigė jau pusrytį virti ir kitą apyvoką buvo jau apėjusi. Jonas, tiesa, dar tebedrybsojo klėtyje. Motina troboje kentėjo susirangius lovoje. Tėvas, įėjęs į trobą, barėsi:

– Aš, per naktį arklius ganęs, jau parėjau, o jūs ligi pusryčio kirmėjat! Ko nežadinate Jono? Ta šavalka besivalkiojanti, o tas turbūt tebedrybso!

– Sunku mat jai pažadinti, – rūgojo¹ motina, – man taip galva gelia! Ji pati prisiropštė, o Jono nežadina tyčia, nori pasirodyti viena darbininkė. Iš to smarkumo, kažin, ir pusrytį ar išvirė. Jonas neėdęs negali niekur eiti!

– Kai aš jus imsiu perti visus nuo karšto, tai skliundžiomis² eisite... Visas svietas³ kruta, Jonas mat neėdęs negali eiti!

– Šauk, šauk, susimildamas! Lygu nematai, kas destis⁴? Pirmas vaikas buvo kaip žiburys, o dabar koks?!! Nepatinkamą pačią gavo ir nenori darbuotis; pagaliau vienam visi darbai, nė jo sveikata nevalioja.

¹ ×Rūgoti – priekaištauti, pykti, barti.

² Skliundžiomis – galvotrūkčiais, strimgalviais.

³ Svietas – pasaulis.

⁴ Destis – žiūrint, nelygu.

– Tik maždaug reikia krutėti. Žiūrėk, visiteli¹ po ventas² nuo aušros pjauna, o mūsų niekas nesirūpina.

– Taigi taigi kaipgis! – sušuko Jonas, žengdamas į trobą.

Tėvas nutilo. Jonas, krapštinėdamas mieguostas akis, bambėjo:

– Gerklę laidyti težinai, o dirbti man vienam reikia! Vakar išėjau apie vakarą pjauti ir nulaužiau dalgį; šiandien reikia važiuoti į turgų naujo pirkti.

– Važiuosime abudu! – prasidžiugo tėvas. – Nusipirksim dalgį, dar be negausim kokį pjovėją pasisamdyti; vienas, žinoma, nevaliosi nupjauti.

Vyrams bešnekant, Katrė įnešė praustis ir taisėsi pilti pusrytį. Girdėdama vyrų kalbą, neiškentė neatsiliepusi:

– Ar jau kito dalgio nebėra visame bute? Tėvelis nuvažiavęs ir vienas viską nupirks, o Jonas tepjauna, aš iš vandens trauksiu. Atminkite, jog pasiliksime su pievomis, kaip ir su kiekvienu darbu; negana nesikeliate laiku, dar mat reikia abiem gaišti šiokią dieną, kur visas svietas kruta iš paskutinės, o jūs po turgų valkiositės!

– Tau nerūpi... kaip aš liepsiu, taip turi būti!

– Taigi taigi kaipgis, laidyk čia gerklę!

– Anokia tu čia ne darbininkė – liežuvui tik laidyti.

Visi kartu sušuko ant Katrės. Ta tenkinosi, išsprukusi pro duris.

Po pusryčių vyrai, įsispyrę į batus, kinkėsi arklius, taisė vežimą. Motina, krūpštinėdama aplinkui, tarė:

– Reikia ir man važiuoti; turiu parduoti kvortą³ sviesto ir kiaušinių dešimtį.

– Kurgi ne! Tokios dar betrūko! – subarė tėvas, – žinai, kaip pas mane? Boboms sėdėti užpečkyje⁴, nesivalgioti kaip kantaplėms⁵ paskui vyrus, o parduoti, jei ką turi, mokėsime ir be tavęs. Duokš šen, įdėsiu gerai į vežimą.

Motina dairėsi. Nebenorėtų duoti savo pardavinio⁶, bet tėvas varu glemžė iš klėties puodelį sviesto ir krepšelį kiaušinių. Katrė pamačiusi vėlėk atsiliepė:

– Ką gi čia užsimanėt parduoti paskutinį kąsnį! Ką gi beėsime subatomis⁷ per šienapjūtę?

– Tau tik viską suėsti terūpi, – šokosi tėvas, – o iš kur kapeiką paimsi? Džiaukis duonos turinti, ne sviesto!

– Jai daugiau niekas nerūpi, kaip tik skanėstai, – pritarė motina.

Jonas nieko nesakė, nes ir jisai velytų⁸ verčiau suėsti, neko parduoti. Katrė, priėjusi prie vyro, prašė:

¹ Visiteli – visi iki vieno, visi.

² Ventos – lankos.

³ Kvorta – skystų arba birių kūnų saikas, lygus 0,82 litro.

⁴ Užpečkis – vieta už krosnies, užkrosnis.

⁵ Kantaplė – pusbatis, klumpė.

⁶ Pardavinys – parduodamas daiktas, prekė.

⁷ Subata – šeštadienis.

⁸ Velyti – norėti, pageidauti.

- Jonel, nupirk man nors svarelį muilo; reikia bent išsiskalbti šienapjūtei.
- Vėlek kaip dagį visiems pakišo. Tėvas spjaudėsi:
- Tfu, po biesais, tokių dar pramonių¹ betrūko mano gyvenime!
- Giltinių strainiuška²! – pridėjo motina, – amžių baigiu be muilų, o dėlto esu paėdusi.
- Taigi taigi kaipgis! Visų ištaigų bereikia...

Išvažiavo. Motinai vėlek sugilo galva, įsiritę atgal į lovą. Katrė velėjo³ drabužius, šutino ir krepšiuose su naščiais nešiojosi prie skalbyklos.

Kūtvailiškių pievos išeina pailga lygme⁴ išilgai Ventos. Nuo sodos pusės kalvos ir kelmuoti dirvonai, priešais, antroje pusėje, pušynai žaliuoja. Venta po plotmę visaip išsivinguriuoja, skiriasi į šakas⁵, kurios, vingi aprietusios, ir vėl į krūvą susibėga, bet plaukti tiktai per potvynius tepakyla, o vasarą niūkso ant vietos⁶, pabliurusi dumblais ir purvynais, per tai ir pievos šlapios ir smukios⁷, išdžiūsta tiktai pasitaikinus giedrai vasarai. Tankiai per šienapjūtę tyvaliuoja⁸ vanduo po žolyną pasruvęs, o jei kartais sodresnis lietus sudrožia, tada Venta beveizint pakyla, išsiliejusi plačiau priduoda vandens šakoms, ir susibūrusios visos per viena⁹ pasijudina plaukti. Tuomet nuplukdo, nuneša pradalges, kupsčius ir kūgius, o stačioji žolė, aptvinusi ligi viršūnių, lenkiama sraunumo vandens, susikloja gulsčia ligi pat žemės. Tuomet šienaujantiems padaro nemaža šoros¹⁰. Užtai nusekus pavasario potvyniams, stojus giedrai, atstu pirma šv. Jono subruzdą jau sodiškliai po ventas valiuoti¹¹.

Rytmetį, saulelei apšvietus pirmais spinduliais pušyno viršūnes, apibėrus žeme spindinčiais rasos burbulėliais, sukilus paukšteliams čilbėti, sustoję vyrai į būrelį garsiai suvaliavo. Dainos atgarsis atsimušė pušyne: antroje pusėje ligi sodos skleidėsi vėl malonus garsas. Tas būrelis dar nepabaigęs tęsti¹², kitame rėžyje vėl užniko užti. Kitur dalgius skambino ir klepnojo¹³. Tokio užėsio balsas kilo nuo žemės, kartu su balta migla sklido ore, mišo su vieversėlio giesme, nužžė, nusiskambėjo toli toli padangėse.

Margoji gegelė papušynėje linksmai kukavo ir sukvakėjo. Ventos gelmėje, duburkyje¹⁴, pliauštelėjo lydeka. Su pusryčiais pasirodė mergaitės, pasirengusios į darbą. Šeiminkai su ark-

¹ Pramonės – pramanai; išgalvoti dalykai.

² Strainiuška – puošėiva, dabita.

³ Velėti – skalbti drabužius (paprastai daužant kultuve).

⁴ Lygmė – lyguma.

⁵ Šaka – nuo pagrindinės linijos atsišakojanti, kita kryptimi einanti kelio, upės, ežero, kalno dalis.

⁶ Niūkso vietoje.

⁷ Smukus – į kurį galima įgrimzti, įsmukti, klampus.

⁸ Tyvaliuoti – stovėti vandeniui, telkšoti; būti vandens apsemtam.

⁹ Visos kaip viena.

¹⁰ Šora – rūpestis, skuba.

¹¹ Valiuoti – dainuoti šienapjūtės dainą, kurioje yra priedainis „valio“ arba „valioj“.

¹² Tęsti – traukti.

¹³ Klepnoti – plakti (dalgi).

¹⁴ Duburkis – duburys – įdubimas žemėje, duobė, dauba; upės ar ežero dugne duobė, gelmė.

liais ir vežimais danginosi į pievas; vežiojo žabarus¹ kamšoms², kur negalėjo įbristi; vežėsi iš namų lentas, visokias duris tiltams ir lieptams; per griovius dėlėjo, taisė takus šienui išvilkti. Pjovėjai sušilę suplukę, vienmarškiniai, pasiraite, nusitvėrę į glėbį dalgiakotį, susilenkę brido iš-ilgai rėžio, koja už kojos, neaplenkdami sausumos nei pelkės. Kaip įniršę kareiviai arba kokie galvažudžiai kirtu su dalgio ašmenimis, klojo žolelę į pradalgę, suko į šalį kaip kokią juostą tęsę greta, o savo šliūžei³ skynė platų kelią. Kiekviename rėžyje du ar trys vyrai, eilėje, po kits kito, kinkavo ir kinkavo, visi pavieniui. Kitas pailsęs sustojo, dalgį pasistatęs, suskambino, sužvangino su pustykle⁴ per ašmenis, sučėrškino, kepurę atsimaukęs, prakaitą nubraukė, diržą ant pilvo patampė, ir vėl dalgį į glėbį, ir vėl kinkavo.

Žolelė dar pastyrusi kioksojo⁵ pradalgėje pasišiaušusi, tarytum nenusimananti atkirsta jau nuo savo kelmo, nēmaž nenuliūdusi.

Mergikės įkandin vyrų šarpavo⁶ kaip bitelės erškėtrožėse, nelaukdamos nė žolės pavystant, lėkė į pelkę padėliotomis lentomis, arba kur pakliūk murdėsi, brido pasikaišiusios, dumbalais susitaškiusios, basos, kaip antys raudonomis kojomis, nebodamos nieko, stūmė su grėbliu pradalgę pagal žemę, sugreibusios glėbiais dėjo varvantį šieną ant velkių⁷; prispaudė su grėbliu, paskui užmetė virvelę ant pečių, kartelių galus nusitvėrusios, murdėsi, brido smukdamos, klupdamos per purvynus, kol pribrido ligi padėliotų lentų. Prikopusios lieptus pasigavo, kone tekinos lėkė, išilgai vilkdamos šėkų⁸ valktį⁹ už save didesnį, kaip skruzdėlės. Vilko ant kalvos, vertė į pakūgę¹⁰ džiovinti. Mergos apilsusios, sušilusios skuba šarpuoja; nors kiekviena savo rėžyje verčia, bet, kita kitai pavydėdamos, grobsto, godėjasi¹¹, kiekviena steigiasi, kad tik daugiau suglemžtų.

Vyrai kinkuoja ir slenka į vieną pusę; moteriškos velka, šliaužia priešingai, į antrą pusę; vilnija kaip varpos vėjo linguojamos, maišosi, marguoja žaliosios ventų plotmės¹², tarytum baltų žąsų prisklidusios. Taškosi po vandenį, murdosi po dumblynus, bėgioja, rodos, banda¹³ gyliuojanti¹⁴. Saulelė kaitina be jokio vėjelio.

Nebetoli jau pietūs, nes bobos su lauknešėliais, persižabojusios krepšeliais, nuo sodos slenka per pušyną į pavenčius. Ankstybesniųjų būrelis, susėdusios pavėsyje, lūkuriavo, kol išbris darbininkai, ir tarpe savęs šnekučiavo:

¹ Žabaras – smulki šaka be lapų, žabas; stagaras, stiebas; rykštė, virbas.

² Kamša – žabais, virbais išklotas kelias; prikimšta, užtaisyta duobė.

³ Šliūžė – rogės ar pavažos sunkumams vežioti.

⁴ Pustyklė – įrankis dalgiui pustyti, galąsti (paprastai medinė lentelė, aptepta sakų ir smėlio mišiniu); galąstuvai.

⁵ Kioksoti – būti kur aukščiau išsikišusiam.

⁶ Šarpuoti – sparčiai, žvaliai dirbti, triūsti, plušėti.

⁷ Velkės – neštuvai šienui vilkti iš pelkės; rogės ar ratai kam nors vilkti, šliūžės.

⁸ Šėkas – žalias, nesuvytęs šienas, ką tik nupjauta žolė.

⁹ Valktis – rogės ar šiaip koks prietaisas šienui iš pelkės vilkti; tai, kas velkama tuo prietaisu.

¹⁰ Kūgis – sugriebto šieno krūva, kupeta, stirta; malkų stirta, rietuvė.

¹¹ Godėti – būti godžiam, geisti, trokšti (turtų).

¹² Plotmė – tuščia lygi vieta, aikštė.

¹³ Banda – būrys galvijų, kaimenė.

¹⁴ Gyliuoti – zylioti, lakstyti, nerimti (paprastai gyliuoja bimbaly, gylių kandami galvijai).

– O tai, žiūrėk, kokį valktį Katrė velka! – rodė viena, – ne tinginė, sesele! Juk čia nevalios jai nėra, o dėlto dirba pašėlusiai, kad bėda!

– Ką gi darys nedirbusi? Kad vyras tinginys, pati turi būti darbininkė – visuomet taip yra.

– Neduok Dieve, į kokį sūrų rašalą įkrito mergelė! Kas žino, kokia širdis bėra jos tėvų... Tokią dalį paklojo, sesele, o vaiką įkišo į tokį vargą, kad bėda!

– Motina, žinoma, gailisi prapuolusios dukrelės; mačiau pašventoryje, kaip Katrė verkdamą guodžiojosi¹. Motina kartu verkė, o tėvas, girdėjęs, sako: „Kentėk, duktau, pasigausi, tėvams numirus, žemė gera!“

– Kentėk, kentėk! – juokėsi kita. – Kol saulė patekės, rasa ir akis išės. Tokie dar dikti² tėvai; marti dar pirma gali kojas pastatyti, besiplėšydama viena su darbais. Motina iš didelio darbumo, marčią įgavusi, ir rankas susinėrė, pagaliau nebeneša nė pietų: Katrė, ateidama grėbti, turi pati atsinešti...

Kažin kur įniršo pliaukšti, nėję dar esti:

– Pone Dieve sergėk, kad šįmet išpijo³ ventos! Pernai daug buvo sausesnės.

– Visą šieną gaus savim išvilkti⁴, arklių neįves... Atbodus⁵ darbas... Kad bent Dievas giedrą patęstų, išvilktas nesupūtų.

Pjovėjai pradėjo žvalgytis į savo šešėlius.

– Kažin kelinta gali būti valanda? – paklausė vienas iš būrio.

– Valandos dar mat bereikią! – juokėsi kitas. – Pilvas pervis geriau laiką nurodo... Antai ir nešėjos atvilnija su pietumis.

Skambino dalgis, šluostėsi prakaitą ir palengva pradėjo po kelis kalvos linkui slinkti. Vienas, brisdamas stačiai, įsmuko ligi juostos, storai susipurvinęs, vos išmaužojo⁶... Kitas, eidamas takišiu⁷, į šaką įpliumpėjo⁸; juokų, klegesio ligi valios. Jaunesnieji užniko mergas velėnomis taškyti, ir tos nepasiduodamos laidėsi priešais; paskui juokaudami, stumdydamosi, mergų valkčius pagrobę arba jas pačias už rankų išlakinę⁹, išklėgėjo iš pelkės.

Rinkosi visi į būrelius, ieškojo užūksmio¹⁰. Nešėjos išsisklaidė su pietumis, kiekviena prie savo šeimynos; tie, į ratą susėdę, lauknešius pasistatė viduryje, juokaudami valgė. Nešėjos šalyje sėdėjo.

Pačiame pietų įniršime, tik griaustinis – turrurrrur!! čia pat, rodos, ant galvos. Kaip tik elektra užgavo visitelius, sujudo kaip skruzdėlės, per skruzdyną sukirtus. Kiekvienas nusigandęs žvalgėsi į debesis. Pamišo ir pietūs: kitas pavalgęs, kitas ne, vieni, pasigrobę grėblius, sausąjį šieną metė į kupsčius arba krovėsi vežimus. Kiti išlakstė arklių atsivesti. Šienas pjauti niekam neberūpėjo, puolė tik išdžiovintojo gelbėti.

¹ Guodžioti – skųstis, guostis, dejuoti, paguodos ieškoti.

² Diktas – tvirtas, stiprus.

³ Išpyti – ištvinti, patvinti.

⁴ Visą šieną gaus patys išvilkti.

⁵ Atbodus – nuobodus, įkyrus.

⁶ Maujoti – sunkiai bristi.

⁷ Takišys – užtvanka; žabų užtvara upėje.

⁸ Pliumpėti – sunkiai eiti, bristi.

⁹ Išlakinėti – greitai išnešti, išvesti, išgabenti ką iš kur.

¹⁰ Užūksmis – pavėsis, paunknė; užuovėja; nuošali, atkampi vieta.

Vingiai taip pat bruzdėjo. Tėvas brizgilais¹ nešinas landė po alksnynus; Katrė vertė į kūgį; Jonas, atsigulęs ant pilvo, baigė iš lauknešės pieną srėbti. Vežimas prikrautas jau stovėjo.

– Skubėk, Joneli! – skraidino² Katrė, – reikia apgrėbstyti ir priveržti vežimą; tėvelis netruks arklius suvokti³.

– Taigi taigi kaipgis, vis į mane žiūrit... Taigi lipk ant vežimo!

Katrė pasistatė šalia vežimo kartį, įsikibusi šoko ant tekinio, paskui ant vežėčios ir užsiriti ant viršaus šieno. Atsistojusi šaukė:

– Ko bestovi? Grėbstyk, duokš kartį, skubėk, debesys jau čia pat!

– Taigi taigi, laidyk gerklę!

Jonas atsидėjęs darbavosi. Katrė ant vežimo nekantrybe degė.

– Kas čia tau yra? Čiupinėkis, antai tėvas parjoja, mesk virvę greičiau! – skraidino vyrą, pati įmanydama iš kailio išsinerti.

Pradėjo Jonas veržti. Kiek patrauks, virvė pakšt, nutrūkusi. Sumegs, pradės veržti, ir vėl pakšt, ir vėl čiupinės, kol sumegs. Katrė apmaudu niekur nesitvėrė. Vėjas jau pakilo šniokšti; sukinėdamosi po pakūges, kilnojo nuo žemės šieno pluošteliu; kur sausesni, laidė į aukštą. Žaibai blizga, perkūnija kas kartas tankiau gruma.

– Giltinių atpūtnagiau!⁴ – sušuko ant Jono, – užmesk virvę ant karties, aš pritūrėsiu. Veržk! Ir vėl virvė pakšt! Prijojo tėvas.

– Ar dar nepasitaisėt? Lietus jau ant nosies... Kiti jau važiuoja.

– Taigi, kad virvė trūksta!

Tėvas pripuolė, vadžias pririšo, suėmė kartu su virve.

– Spausk, užgulsk kartį, tu ištiža! – šaukė ant Katrės, – o tu čia!

Sukibo abudu veržti. Tik kartis trakšt pusiau, kaip spriegs⁵ Katrę nuo vežimo, net kojos pakėžėjo⁶! Laimė dar, kad pasitaikino ant pakūgės⁷.

Čia lietaus pirmieji lašai stambūs pradėjo jau pakšnoti. Vingiai mato, jog nieko nebus: skubinai pasikinkę, sukrito nors ant nepriveržto vežimo, be atžvilgos⁸ nulėkė namo. Katrė atsikėlusi apsižvalgė; maža kas tepastebėjo jos nukritimą, nes kiekvienas skuba, kiekvienas savim rūpinasi, nelabai tesistebi į kitus. Buvo beeinanti namo, bet galva svaiguliuoja, kojos dreba, todėl lindo į kūgį, nes jau iš tiesų pradėjo lyti.

Katrė, parkritusi šiene, skaudžiai atsidūsėjo.

– Kas ten manęs laukia!.. Tokios tai meilės trokšta mano širdis? Kad bent būtų prisiartinęs, bent žvilgterėjęs... Kad taip būčiau negyvai užsimušusi, vis tiek, o gal dar pasidžiaugtų?! Toks tai

¹ Brizgilas – apynasris su žąslais, padarytas paprastai iš virvelių; kamanos (maunamos kinkomam arkliui ant galvos).

² Skraidinti – smarkiai raginti, verstį skubėti.

³ Suvokti – surasti.

⁴ Atpūtnagis – atgrubnagis, tinginys.

⁵ Spriegti – mesti, sviesti.

⁶ Pakėžėti – iškilti aukštn.

⁷ Pakūgė – sustumtas šienas, parengtas krauti į kūgius arba vežti.

⁸ Be atžvilgos – nesidairydami.

užmokestis už mano darbą ir vargus... Bevelyčiau varlele šokavusi, neko į tokių beširdžių nagus pakliuvusi... Eisiu prie tėvelių, apkabinsiu kojeles, be nepriglaus mane¹, be nepasigailės... O ar padės ką?... Sukelsiu tik triukšmą, ir, be to, mano broleliai baudžiasi² Joną priperti... Ką tai padės, jam širdies neįdės! Kuo vilkas gimė, tuo ir karš³; jei geruoju nieko nepadedu, piktuuju nė tiek. Dievaliau, mano Dievaliau! Tokia tai mano laimė, ir nė mažiausios viltelės nėra...

Katrės karštos ašaros rietėjo; debesys slinko, lietus retėjo, perkūnija kaskart toliau grumėjo.

– Br, kaip nekenčiu tinginių! Bepigu dar, kad jis mane mylėtų, bent vieną žodelį už mane užtartų... Kad bent išauštų kuomet geresnė dienele!

Pamažu Katrės širdies skausmas raminosi, karštos ašaros vėso, pavargusios akys merkėsi, rūstūs paveikslai jaukėjo. Siaubė ją saldi šilima, pradėjo meiliai svajoti, glaudėsi su mažu kūdikėliu, pagaliau viskas persimainė į sapną.

Vyrai, parlėkę namo, su vežimu stačiai įpuolė į daržinę. Belaukdami Katrės pareinant, Jonas užmigo, tėvas, atkinkęs arklius, pavarė į apluoką⁴, pats spruko į trobą. Juokdamosi pasakojo motinai, kaip marti nusitelžė nuo vežimo.

– Katrės neraus giltinė, bet tas vaikas galėjo nusigąsti, – pasirūpino motina.

– Ne toks jisai kvailys, nesirūpink! – juokėsi tėvas. – Nė skersas nepažvelgė, paliko bedrybsančią.

– Na, žinai gi, užmigs, by tik pasiliko!.. Pirma kas jos vikrumas buvo, kas gašumas⁵, o dabar amžina tingine pavirto! Negana mat vežimo nebemoka nukrauti, bet ir po namus ištižo kaip kantaplė: nebesivalo, nebesišvarina, nosim ardama čiužinėja⁶ po sąslavas ir purvynus kaip amžinoji nevaleika!

– Taigi ir dabar neparsivelka, nė vežimo nėra kam iškimšti.

Klausimai ir užduotys

1. Ką svarbaus apie Katrės maištą prieš Vingių pasaulį pasako šienapjūtės scena? Kaip šioje scenoje išryškėja Vingių nežmogiškumas? Kaip į jį atsako Katrė? Aptarkite Katrės vidinį monologą – kas jai neviltyje teikia vilties?
2. Palyginkite Žemaitės ir K. Donelaičio tapomus šienapjūtės vaizdus, juose atskleidžiamą žmogaus ir gamtos paralelę. Kaip šie vaizdai išaukština žmogaus vertę? Kaip šienapjūtės fone dar labiau išryškėja kontrastas tarp Katrės ir Vingių pasaulio?

¹ Ar nepriglaus manęs.

² Baustis – ketinti, ruošti.

³ Karšti – baigti amžių, gyventi senatvės dienas.

⁴ Apluokas – aptvaras.

⁵ Gašus – gražus, puošnus, puikus, tvarkingas.

⁶ Čiužinėti – slankioti, vaikštinėti; lėtai ką nors darbuotis.

Bulviakasis Džiūginėnuose. Juzefo Perkovskio nuotrauka

Šį rudenį, kas pasivėlavo su rugių sėjimu, tas prakišo, nes tiršti rūkai ir tankus lietus perlijo dirvas, sunku bėjbristi. Vingių paprasta su visais darbais tęstis, todėl ir rugius taškė, murdė į šlapią ir praskiestą žemę.

Tėvas žardienoje¹ taisėsi eiti vagoti. Jonas, parvesdamas arklius, sustyro, įlindo į dubą². Katrė klojime vėtė³ grūdus.

– Ar girdi tu, paduok man pavalkus⁴ iš dubos! – šaukė tėvas.

– Joneli, nešk tėveliui pavalkus! – pašaukė Katrė.

– Mat šuo šunį, šuo šunį, šunies uodega vikst, ar ne taip ir čia! Kitą šauks dar, o tu pati ar negali?

– Ar aš per grūdus braidysiu, pasiimkite patys!

– Ne liežuvį laidyk atsistojusi, bet eik man tuojau vagų kasinėti, gana čia bestyroti po jaują!

– Užtai suneškite grūdus, nes kiaulės įlenda pro pamatus, negali čia likti.

– Parikiuok dar, lygu mes nežinom! Kaip aš liepsiu, taip ir bus! – sušuko tėvas. – Kitas vėl drybsos, kažgi kur įlindęs.

Išėjo ir Jonas.

¹ Žardiena – aptvaras naminiams gyvuliams ir paukščiams laikyti.

² Duba – pastatas, kuriame džiovinami grūdai.

³ Vėtyti – beriant skirti grūdus nuo pelų.

⁴ Pavalkai – pakinktų dalis su mediniais kamantais, maunama arkliui ant kaklo.

- Nunešk grūdus į klėtį, tuojau eik vagoti!
 - Taigi kaipgis! braidysiu čia per purvynus! Pabandyk pats nešti, kad taip lengva. Tėvas, paveizėjęs į grūdus, pakraipęs galvą, tarė:
 - Teisybė, sunku savim tempti¹, verčiau nuvešime vakare.
 - Anokia čia ne sunkenybė, – atsiliepė Katrė, – po pūrelį² du kartus suvaikščioti!.. Daugiau sugaištis kinkinėtis arklius, neko sunešti.
 - Taigi kaipgis! Nešk pati, jei nori.
 - Tik sakau, eik į lauką! – sušuko tėvas, – nesirūpink su grūdais³, dirbk, kas tau liepta.
- Vakare sušliurusi, sušalusi parėjo Katrė, lindo į dubą pasišildyti, čia staiga susirgo. Uždegę galvą karštis; kartu šaltis, virpulis, dyguliai, skausmai varstė be paliovos. Numanydama, jog čia nieko neprisišauks, vilkosi į trobą.
- Motina pamačiusi iš tolo paleido kakarinę⁴:
- Iškirmėjai⁵ jau duboje! O man vienai žygiai... Gatavickė⁶ ant išvirtos! berods skanu paėsti... Katrė nusilenkdama ėjo stačiai į klėtį, bet nebenugulėjo; plėšėsi, blaškėsi lovoje ir ant žemės ropla⁷ slankiojo. Jonas, išgirdęs dejuojant, nusišalino gulti į šiaudus.
- Rytmetį jau vėlai atsiminė motina pasižiūrėti, ko nesikelia marti.
- Radusi ją besiblaškant, tuojau suprato, kas per liga; bardamosi, kad slapstosi, parvarė Katrę į trobą, pašaukė nusimanančią bobelę, siūlė valgyti; bet Katrė nieko nevalgė, tik verkdamą šaukė:
- Jėzus Marija, nebetversiu! Susimylėkite, duokite žinią mano motinėlei!
 - Tylėk, tylėk! – draudė bobos, – nebijok, bus viskas gerai.
- Motina išėjusi varė Joną prie Katrės tėvų.
- Taigi kaipgis! Josiu aš mat prie tų galvažudžių?! Andai karčemoje Cipras kad drožė man į ausį! Taigi, kai nujosiu, gali mane užmušti... Ko nenuėjo, kol buvo sveika?!
 - Tėvai, jok tu, kad taip ji užsimanė.
 - Tegul juos velnias! Aš užkulniškių bijau iš tolo, o dar taip lyja... ar biesas gali joti!?
 - Nereikia, nereikia! – tramdė boba, įsimaišiusi į kalbą, – betarškės Driežienė atlėkusi, bus reikią daktaro ir kašavarkos⁸, viso ko; o čia ničnieko nereikia, žadėtosios valandėlės tik belaukia. Arielkos su žolėmis pavirinkite.
 - Jonai, kaip tu poną Dievą pažįsti, – šaukė Katrė, – jok tu prie mano motinėlės! Jonas, kepurę užsismaukęs, išdrožė pro duris.
 - Gerk arielkos stiklėlį, – siūlė motina, – būsi stipresnė.
 - Išgerk, išgerk! – varė boba, – dėl sveikatos reikia gerti.

¹ Sunku patiems tempti.

² Pūras – grūdų matas, lygus 24 gorčiams (gorčius – matavimo indas, arti trijų litrų).

³ Nesirūpink grūdais (dėl grūdų).

⁴ Kakarinė – gerklė, balsas.

⁵ Kirmėti – nešvarumais apaugti; perkeltine niekinamąja reikšme: užmigti ilgam.

⁶ Gatavickis, -ė – kuris mėgsta pasinaudoti tuo, kas gatava, pats nedirbti. Mėgėja išvirtos (vakarienė).

⁷ Ropla – ropomis, keturpėsčia.

⁸ Kašavarka – akušerė.

*Maldos šv. Florijonui.
Juzefo Perkovskio
nuotrauka*

– Gerkim mudvi po burnelę, sveika, – įsikišo kita ir siurbė abidvi.

– Negersiu degtinės, ne! – gynės ligonis, – man širdis pyksta, kad jūs geriate; verčiau išvirkite kokios žolienės, mano lovos gale yra cukraus.

– Giltinių popūtis!¹ – bambėjo motina, kaisdama katilėlį. – Visų ištaigų reikalinga! Nei man reikėjo tų cukrų arbatų, nei nieko, o jos opumas, Dieve sergėk!

– Tiesa, tiesa, – tvirtino boba, – neturi kantrybės nė už skatiką, lygu ne visoms reikia perkentėti. Motinos šaukia, motinos! Ką ji čia priduos? Mus tik bemuštravos²! Gerai ir darai, tėveli, kad neklausai joti.

– Niekas ir nesiskubės pildyti jos užgaidus. Sveikas!

¹ Popūtis – gležnas, opus žmogus.

² Muštravoti – varinėti, šiurkščiai raginti, įsakinėti.

Siurbstė sau tėvai su bobele šildytą degtinėlą. Jonas knarkė, duboj įlindęs. Katrė galavosi viena, verkė, šaukėsi motinėlės, bet niekas nepasigailėjo. Nakčiai prisitelkė daugiau bobelių; visos išmanančios, visos gelbuoja¹, visos degtinėlą siurbsto ir žadėtosios valandėlės belaukia. O Katrei kas kartas blogiau. Gaidykste² jau ir bobos nuliūdo, ir tėvas žadėjo, kai išauš, jeigu nelis, duoti žinią tėvams. Rytmetį visos bobelės išlakstė.

Motina, per svetimus žmones nejučiomis patyrusi Katrę sergant, atlėkė – vienoje plūdėje³ arkliai. Įpuolusi į trobą, persigando: nebepažįstama dukrelė, sutinusi, pamėlynavusi, užšalus, tikra numirėlė. Užniko klykti, bartis ant tėvų ir žento, ko laukė taip ilgai nevežę daktaro, nedavę jai žinios.

Išgrąžino savo arklius atgal prie daktaro, liepė vaikui lėkti, kaip tik įšoka⁴.

Katrė pažino savo motinėlą, prasidžiugo, apsikabinusi verkė.

– Do... va... no... kit!... – vos beišdaužė paskutinį žodį.

Katrės brolelis gal puskelėje tebebuvo nuo daktaro, kai ji keliavo iš šio pasaulio... palikdama didelę dalį, kraitį, gyvenimą, gerą žemę, geruosius ir piktuosius tėvus.

Klausimai ir užduotys

1. Aptarkite, kas nulemia tragišką apsakymo atomazgą. Ar pasikeičia Vingių santykis su jų atžalos besilaukiančia marčia? Ar sulaukia Katrė pagalbos iš kaimo bendruomenės? Raštu suformuluokite išvadas, kodėl Katrės gyvenimas baigiasi tragiškai.
2. Paaiškinkite paskutinį Katrės ištartą žodį „dovanokit“. Kodėl ir už ką ji atsiprašo?
3. Panagrinėkite paskutinį apsakymo sakinį. Pasvarstykite, ką juo Žemaitė pasako apie žmogaus gyvenimo prasmę. Ar jos nuostatai priartiate?

¹ Gelbuoti – padėti.

² Gaidykstė – gaidgystė – gaidžių giedojimo metas (anksti rytą).

³ Plūdė – sušlapimas; vienoje plūdėje – labai suprakaitavus.

⁴ Įšokti – įgalėti, pajėgti, įstengti (bėgti, lėkti).

Apibendrinamosios užduotys

1. Pasiremdami viso apsakymo nagrinėjimu, suformuluokite svarbiausias „Marčios“ problemas. Išdėstykite jas raštu klausimų forma. Aptarkite, kuo Žemaitės keliamos problemos buvo naujos XIX–XX amžių sandūroje? Ar jos išlieka aktualios šiandien? Svarstydami galite pasiremti literatūros tyrinėtojos Ramunės Bleizgienės įžvalga: „Žemaitės tekstuose galima matyti, kaip senąją pasaulio tvarką, grįstą naudos siekimu, pamažu keičia tvarka, kuri gali būti ir yra grindžiama jausmais.“
2. „Žemaitės žmogui kyla reali bemintės egzistencijos grėsmė“, – teigia profesorius D. Sauka. Kokiomis apsakymo scenomis, kokiais veikėjų ir bendruomenės vaizdais galėtumėte pagrįsti šį teiginį. Kodėl bemintė egzistencija – inertiškas gyvenimas be mąstymo, be savo minčių – yra grėšmingas žmogui ir bendruomenei? Ar kyla tokia grėsmė dabarties žmogui ir visuomenei? Aptarkite šiuos klausimus grupėse ir savo požiūrius pristatykite klasės diskusijoje.
3. Realistinė Žemaitės kūryba aštriai kelia lietuvių bendruomenės tapatybės klausimus: kokie esame, kokie norime ir turėtume būti? Pasvarstykite, kokią pobaudžiavinės lietuvių kaimo bendruomenės tapatybę atskleidžia rašytoja apsakyme „Marti“? Koks autorės santykis su šia bendruomene ir jos tapatybe? Kaip šis santykis išsakomas Katrės paveikslu? Remdamiesi apsakymu, rašytojos biografija ir kitais nagrinėtais jos tekstais aptarkite, kokią lietuvių bendruomenės idealą Žemaitė siūlo.
4. Katrės maištą prieš Vingių pasaulį profesorė V. Daujotytė aiškina kaip esminę kovą už pasaulio tvarką ir darną, kuri pagrįsta žmonių santarve, meile: „Katrė bando įveikti „gyvulių ūkį“, atkurti žmogaus tvarką. Bet nepajėgia. Tvarka nesilaiko pati iš savęs, vienas žmogus negali jos nei atkurti, nei išsaugoti, tvarka reikalauja sutelktinių pastangų. <...> Žmonės turi dėti daug pastangų grumdamiesi su destruktiviomis jėgomis, didinančiomis chaosą.“ Raštu pasvarstykite, kodėl žmogaus tvarkai atkurti, išsaugoti reikia bendrų pastangų? Savo svarstymus pagrįskite XIX ir XX amžiaus Lietuvos istorijos pavyzdžiais.
5. Surenkite klasėje diskusiją „Kuo Žemaitė aktuali mūsų laikais?“ Rengdamiesi diskusijai dar kartą grupėse aptarkite Žemaitės gintas idėjas ir vertybes, keltas problemas, jos asmeninius apsisprendimus ir viešas laikysenas.
6. Žemaitė – menininkė realistė, gyva, vaizdinga kalba kurianti savitą pasaulį. Pasak D. Saukos, „pirmąkart, grubios jėgos turi jos menas“. Darbo grupėse pasirinkite apsakymo ištraukas ir išnagrinėkite, kokiomis kalbos ir meninės raiškos priemonėmis rašytoja sukuria realistinį pasaulio vaizdą. Atkreipkite dėmesį į žodyną, sintaksę, frazeologizmus, dialogus ir monologus, kontrastą, žmogaus būties ir gamtos paralelę, detales ir kt. Išnagrinę tekstą, suformuluokite išvadas – kuo savita Žemaitės kalba ir jos meninis stilius.

7. Susipažinkite su V. Daujotytės interpretacija ir aptarkite, kuo ji papildo Jūsų turėtąjį Žemaitės „Marčios“ supratimą.

„Marti“ – kertinis kūrinys. <...> Kūrinys, su didele energija kuriamas kaip tikro gyvenimo, vadinasi, ir tikros („taip žmonės kalba“) kalbos atitikmuo. <...> Katrė – pirmoji lietuvių literatūroje moteris, pakylanti prieš savo nelaisvę, pasipriešinanti patriarchalinei tamsai. Keturi Katrės monologai – keturios jos vidinės savijautos fazės. Pirmojo monologo tonas ultimatyvus, reikalaujantis: „Nė jokių ištaigų neprašau! Nepratusi kiauliškai ir nenoriu...“ Antrasis, ieškantis pateisinimo pirmajam – kodėl ji negali taip gyventi. „Bene mane iš kokio kiaulininko parvedėt?! <...> *Man valia dirbti, valia nedirbti*; savo šimtais išpirkau gyvenimą.“ Pirmasis taip ryškiai išsakytas moters valios pareiškimas, sakytume, drąsa valią turėti. Žemaitė šį monologą sukuria remdamasi iš tiesų tarsi girdimais moters žodžiais. Keičiasi vidinės kalbėjimo moduliacijos – nuo retorinio klausimo iki valios pareiškimo, nuo jo iki gėdos atvirai prisipažinti apie savo vergišką padėtį („... o dabar per jūsų šykštumą kąsnio neturiu... gėda kam ir sakyti“), nuo jos iki nevilties, atsiremiančios į senuosius tikėjimus, į mitą: „Kad jūsų gyvenimas ežeru būtų aptekęs!“ Trečias monologas – jau apimus, atsidūsėjęs – resignacija, supratimas, kad nieko pakeisti nebeįmanoma, nes nėra žmogaus: „Bepigu, kad dabar galėčiau parodyti, katras vertesnis meilės – krosnis ar ta žmogysta?“ Po šio sakinio Katrės vidinis kalbėjimas keičiasi, pereinama į raudos stilistiką ir intonaciją. Ašaros įgyja žodžius: „Motinėle, mano motinėle, į kokias rankas mane atidavei? Tėveli mano brangiausias, kuo aš tau taip nusidėjau, kad tu mane į tokį pragarą įstūmei?! Buvo verčiau neužauginti, ligi mažą kur nužudyti!..“

Žemaitės kuriamas Katrės kalbėjimas yra laisvas, pereinantis iš vienos tonacijos į kitą, iš vieno stilistinio režimo į kitą. Ir į paskutinį – jau po to, kai nukrito nuo vežimo, kai vis žemiau leidžiasi balsas, vis tyliau ir nuolankiau tariaimi žodžiai, mažėja jų erdvė: „bevelyčiau varlele šokavusi, neko į tokių beširdžių nagus pakliuvusi... Eisiu prie tėvelių, apkabinsiu kojeles, be nepriglaus mane, be nepasigailės...“ Keturios kalba meistriškai išsakytos marčios savijautos ir identifikacijos fazės: protestas – bandymas reikalauti žmogiško gyvenimo (kiaulių, gyvulių akcentai – ne viename „Marčios“ skirsnyje); valios pareiškimas (esu ne iš kiaulininko, iš gerų namų); resignacija – neviltis, pereinanti į raudą; gaudus našlaitiškumas, traukimasis į gamtą, pasigailėjimo laukimas. Pasakotoja kuo toliau, tuo labiau solidari su savo veikėja, guodžia ją miegu šieno kūgyje (žolėje, gamtoje), svajone, sapnu, iškeldama grynai moteriškas jos prasmes: „glaudėsi su mažu kūdikėliu, pagaliau viskas persimainė į sapną“. Apsakymo pabaigoje Katrė pereina į maldavimą, prašymą duoti žinią motinėlei. Dabar ji tik duktė, vaikiškai tikinti motinos pagalba. Nebesulaukia jos, paskutiniu žodžiu prašo dovanoti. Paskutinį žodį „vos beišdaužė“. Apleidžia gyvybę, apleidžia ir žodžio galia, iki tol turėjusi įkvėpimo-iškvėpimo laisvę, lengvai perėjusi iš vienos intonacijos į kitą. Žodis tik per jėgą iš kūno beišdaužomas.

8. Remdamiesi nagrinėtais tekstais, savo asmenine patirtimi, parašykite esė pasirinkta tema:

Kas šiandien nužmogina mūsų visuomenę?

Kaip pasipriešinti „bemintei egzistencijai“?

Kaip išlikti savimi „gyvulių ūkyje“?

„Svarbiausia Žemaitės raštų ypatybė – tai visiems inteligentams metamas priekaištas“ (G. Petkevičaitė-Bitė)

„Nurimk, Senute! Neaimanuok! <...> Mes esame! Mes dirbame!“ (G. Petkevičaitė-Bitė)

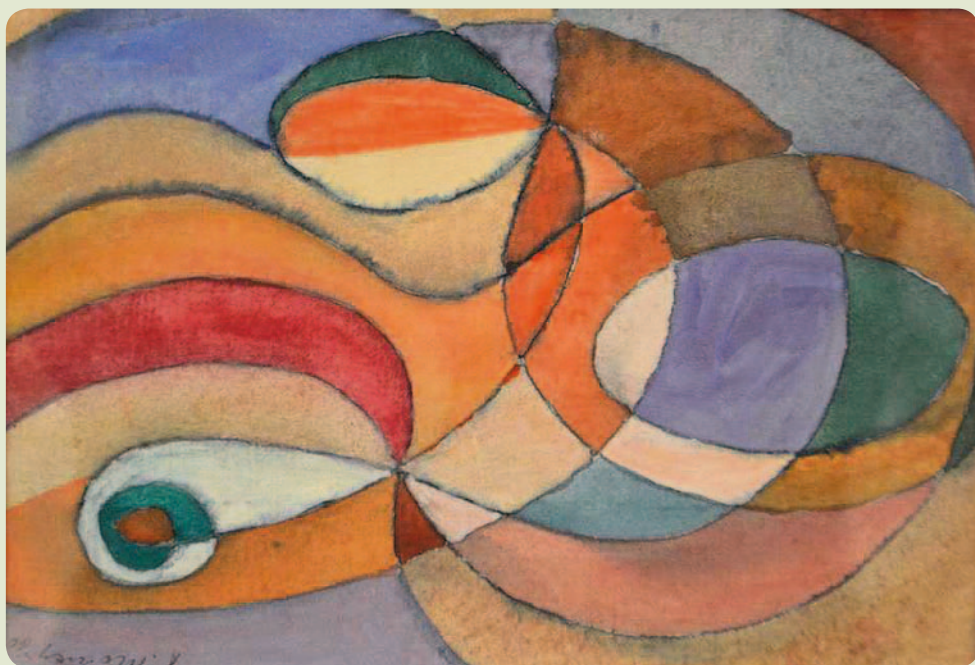

Strėvos bangos. Arvydo Šliogerio nuotrauka

Kūrybinės užduotys

1. Remdamiesi Žemaitės apsakymu „Marti“, sukurkite spektaklį. Parašykite apsakymo inscenizaciją – prozos kūrinį paverskite drama. Joje išryškinkite Jums ir dabarties visuomenei svarbias idėjas ir reikšmes. Pasitelkite šiuolaikines meninės raiškos priemones. Paieškokite savitų režisūrinių, scenografinių, muzikinių, vaidybinių sprendimų.
2. Žemaitė pati skaitė savo kūrinius balsu. Tuo metu buvo įprasta literatūros tekstus skaityti garsiai – nei radijo, nei televizijos dar nebuvo, o lietuviškos knygos – retos, nes uždraustos. Pamėginkite ir Jūs patirti skaitymo balsu malonumą. Pasirenkite ir perskaitykite apsakymo „Marti“ ištraukas vaidmenimis – kuo gyviau ir vaizdingiau.
3. Sukurkite trumpametražį filmą arba vaizdo klipą, remdamiesi Žemaitės apsakymu „Marti“ arba įsimintinomis jos biografijos scenomis. Pamėginkite savo kūrinio idėjas atskleisti vaizduodami žmogaus ir gamtos paralelę.
4. Sukurkite realistinį apsakymą, paremtą Žemaitės biografijos faktais. Pavartokite dialogus, vidinį monologą, kontrastą, realistines detales, vaizdingą ir gyvą žodyną. Pasitelkite žemaičių tarmės žodžius. Apsakymą galite rašyti žemaitiškai arba kita, Jums sava tarme.
5. Sukurkite šiuolaikinę sceninę improvizaciją arba meninę instaliaciją, kuria išreikštumėte jauno žmogaus maišto prieš nužmoginančią tikrovę idėją.
6. Sukurkite literatūrinį-turistinį maršrutą Žemaitės gyvenimo keliais. Pasiremkitė įvairiais informacijos ir vaizdų šaltiniais, moderniomis informacinėmis technologijomis. Šį maršrutą patraukliai pristatykite internete.

Antanas Mončys. *Sūkurys*, 1966 m.